

**dizajn
za
SVE!**

**ISTRAŽIVANJE O
ZAPOŠLJAVANJU
I SAMOZAPOŠLJAVANJU
OSOBA SA INVALIDITETOM
U REPUBLICI SRBIJI**

Istraživanje
o zapošljavanju i samozapošljavanju osoba sa
invaliditetom u Srbiji

Centar za razvoj inkluzivnog društva

Centar za monitoring i evaluaciju

Beograd 2007.godina

Publikacija koja je pred vama je pripremljena od organizacija

CRID Centar za razvoj inkluzivnog društva

ISDC Inclusive Society Development Center

i

Centar za monitoring i evaluaciju CME,

koje su kao partnerske organizacije realizovale projekat

Istraživanje o zapošljavanju i samozapošljavanju osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji

Projekat i izdavanje ove publikacije je podržalo
Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije
Sektor za zaštitu osoba sa invaliditetom

Tekst publikacije
Olivera Lapčević
Marko Savić
Vesna Bogdanović

Dizajn korica
Grigorije Lazarević

Prelom i obrada
Aleksandar Bogdanović

Lektor
Ankica Stamenković

Kontakti organizacija:

Centar za razvoj inkluzivnog društva, ul.Zahumska 23a, 11120 Beograd, Srbija
tel/fax: 011.311.97.61, e-pošta: office@crid.org.yu, web: www.crid.org.yu

Centar za monitoring i evaluaciju, ul.Zmaj Jovina 6/III, 11000 Beograd, Srbija
tel/fax: 011.26.22.324, e-pošta: savic@cme.org.yu web: www.cme.org.yu

SADRŽAJ

1. Kontekst i svrha istraživanja	7
2. Metodologija istraživanja.....	10
3. Stavovi osoba sa invaliditetom.....	19
• Stavovi prema porodici i okruženju.....	19
• Stavovi prema obrazovanju.....	22
4. Iskustva i mišljenja osoba sa invaliditetom o zapošljavanju.....	28
• Da li osobe sa invaliditetom žele da rade?.....	28
• Stavovi prema zapošljavanju.....	31
• Iskustva pri traženju posla.....	41
• Radna iskustva.....	45
• Mišljenja o dodatnoj obuci.....	52
5. Iskustva i mišljenja osoba sa invaliditetom o samozapošljavanju.....	54
• Stavovi prema samozapošljavanju.....	54
• Iskustva sa pokretanjem sopstvenih preduzeća.....	56
6. Samoprocene spremnosti.....	58
7. Mišljenja osoba sa invaliditetom o podršci koju mogu dobiti na teritoriji opštine.....	62
8. Upoznatost sa propisima.....	66
9. Zaključci o očekivanjima ispitanika i učesnika fokus grupa i preporuke.....	67
10. Preporuke učesnika fokus grupa.....	72
11. Prilog I – Relevantni propisi i dokumenta	77
12. Prilog II – Upitnik.....	78

REČI ZAHVALNOSTI

Ova publikacija sadrži rezultate upitnika koji su popunjavale osobe sa invaliditetom u 27 opština u Republici Srbiji, kao i stavove učesnika fokus grupa.

Zahvaljujemo se svima koji su pomogli realizovanje ovog obimnog istraživanja:

Koordinatorima anketara i anketarima iz Zaječara, Kragujevca, Beograda i Niša.

Takođe, puno se zahvaljujemo učesnicima istraživanja na popunjavanju upitnika, članovima organizacija: Dobro Drvo Zaječar, SIZIIF Svrljig, Udruženja osoba sa invaliditetom iz Zaječara, Međuopštinske organizacije slepih i slabovidih Užice, Udruženja distrofičara Leskovac, Centru Živeti Uspravno Novi Sad, članovima Republičkog saveza Gluvih i nagluvih, Udruženja paraplegičara Leskovac, Centra za samostalni život invalida Srbije, Udruženja studenata sa hendikepom Beograd, Udruženja osoba sa invaliditetom Subotica organizacija osoba sa invaliditetom iz Pančeva, Udruženja ratnih i mirnodopskih invalida rata 90-tih iz Ade, Udruženja distrofičara Niš, i Udruženja paraplegičara Šabac.

Osobama sa invaliditetom koji su pomagali anketarima u procesu prikupljanja podataka za istraživanje u Valjevu, Somboru, Čačku, Negotinu, Požarevcu, Pančevu, Sremskoj Mitrovici, Vršcu, Kraljevu, Požegi, Kikindi, Bogatiću, Čajetini, Merošini, Surdulici, Prijepolju, Beogradskim opštinama Vračar, Novi Beograd, Barajevo i Rakovica,

Kako nema jedinstvene baze podataka svih osoba sa invaliditetom, u Republici Srbiji, zadatak da se u opštinama koje su bile istraživački uzorak, dođe do kontakta sa osobama sa invaliditetom, je bio omogućen zahvaljujući saradnji centara za socijalni rad sa projektnim timom. Oni su vrlo predusretljivo izlazili u susret istraživačima davajući listinge - imena i telefonske kontakte osoba sa invaliditetom koje su potom bili učesnici istraživanja.

Hvala što su nam to omogućili: Centrima za socijalni rad Požega, Kikinda, Vršac, Negotin, Surdulica, Merošina, Požarevac, Novi Beograd, Barajevo i Rakovica.

Zahvaljujemo se svim učesnicima fokus grupa, za učešće i sugestije koje su dali, a vezane za rešavanje pitanja kada je reč o zapošljavanju osoba sa invaliditetom:

Privrednoj komori Beograda, Privrednoj komori Srbije, Nacionalnoj službi za zapošljavanje, Gradskom centru za socijalni rad Beograd, kao i Opštinskim odeljenjima centra za socijalni rad: Novi Beograd, Vračar, Rakovica, Barajevo i Stari Grad, Gradskim opštinama Novi Beograd i Vračar, preduzećima MPC Holding, Delta Holding, Institutu hemijskih izvora struje u Zemunu, Savezu slepih Srbije, Savezu gluvih i nagluvih Srbije, Savezu paraplegičara, Beogradskom udruženju distrofičara, Beogradskom udruženju osoba sa autizmom, Udruženju mentalno nedovoljno razvijenih osoba Stari Grad, Udruženju invalidskih preduzeća, Uniji poslodavaca, Savetu za rešavanje pitanja osoba sa invaliditetom opštine Vračar, Organizaciji roditelja MNRO Vračar, Kreativno edukativnom centru za MNRO, Opštini Sremska Mitrovica, osobama sa invaliditetom u opštini Pirot i Paraćin, Opštini Paraćin, Društvu za cerebralnu paralizu Paraćin.

Gradskim opštinama Vračar i Novi Beograd i osnovnoj školi Nadežda Petrović sa Novog Beograda, koji su uvek rado ustupali prostor za realizovanje aktivnosti ovog istraživanja.

Hvala na podršci svim članovima i volonterima organizacije Centar za razvoj inkluzivnog društva CRID, članovima tima obe partnerske organizacije CRID i CME, prijateljima iz pomenutih opština u Republici Srbiji u kojima smo radili istraživanje.

Posebno se zahvaljujemo timu jedinice za monitoring i podršku organizaciji Snaga prijateljstva - Amity i timu Sektora za zaštitu osoba sa invaliditetom

Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike Republike Srbije, koji su tokom realizacije projekta aktivno učestvovali, svojim iskustvom i savetima da bi tim koji je realizovao istraživanje došao do što kvalitetnijih rezultata.

1.

KONTEKST I SVRHA ISTRAŽIVANJA

U proteklih 6 godina (2000.-2006.) povećano je interesovanje za probleme sa kojima se suočavaju osobe sa invaliditetom u Srbiji, prevashodno zahvaljujući otvaranju saradnje na svim poljima sa međunarodnom zajednicom, ali i intenziviranju aktivnosti organizacija osoba sa invaliditetom, što je kao rezultat donelo i odbacivanje do tada dominantnog, medicinskog modela pristupa osobama sa invaliditetom. Pristalice ovog modela posmatrale su osobe sa invaliditetom kao nesamostalne, pacijente - prvenstveno kao osobe sa dijagnozom, pa čak i nesposobne, i to ne samo za samostalan život, već i za bilo kakvu aktivnost, a posebno intelektualnu i/ili kreativnu.

Direktna posledica ovakvih stavova bila je izolacija osoba sa invaliditetom u zaštićene sredine, njihova getoizacija i svojevrsna izolacija iz društvenih tokova. Ova grupa je posmatrana kao objekat o kome neko mora da se stara i koja nije u stanju da privređuje ili proizvodi, pa samim tim i da radi, nađe zaposlenje i usvoji adekvatno obrazovanje. Formirale su se posebne ustanove u formi dnevnih centara, saveza, zaštitnih radionica itd. u kojima su se o osobama sa invaliditetom brinule osobe bez invaliditeta. Takva socijalna politika dovela je i do toga da ostatak populacije percipira osobe sa invaliditetom kao građane drugog reda, ljude koje bi trebalo izbegavati ili, u boljim slučajevima, sažaljevati.

Devedesetih godina XX veka, sa osnivanjem velikog broja organizacija osoba sa invaliditetom, jača pokret koji zastupa u početku socijalni pristup osobama sa invaliditetom, a koji ubrzo prerasta u inkluzivni, na čijim krilima posle 2000. godine i počinje reforma socijalne politike u Srbiji.

Kao pozitivan pomak možemo naglasiti da se danas predstavnici organizacija osoba sa invaliditetom redovno konsultuju i uključuju u reformske procese, kao i da je država koncept reformi konačno prilagodila inkluzivnim principima i u fokus stavila samu osobu sa invaliditetom, a ne apstraktne modele koje je nametao medicinski pristup. U prilog tome govori i činjenica da je u okviru

Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike 2004. godine formiran i poseban sektor za zaštitu osoba sa invaliditetom.

Četiri događaja vezana za temu ovog istraživanja su obeležila 2006 godinu:

- Donošenje *Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom* koji je stupio na snagu od 25.04.2006. godine. Ovim zakonom uređuje se opšti režim zabrane diskriminacije po osnovu invalidnosti, posebni slučajevi diskriminacije osoba sa invaliditetom, postupak zaštite osoba izloženih diskriminaciji i mere koje se preduzimaju radi podsticanja ravnopravnosti i socijalne uključenosti osoba sa invaliditetom.
- Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji, koju je vlada Republike Srbije usvojila 28. decembra 2006. godine predstavlja srednjoročni plan aktivnosti svih društvenih aktera u Republici Srbiji, u cilju unapređenja položaja osoba sa invaliditetom. Ciljevi strategije ustanovljeni su za period od 2007-2015. godine, sa akcionim planovima koji se donose za period od dve godine.
- Finaliziranje i usvajanje sveobuhvatne i integrativne Međunarodne konvencije UN za promovisanje i zaštitu prava i dostojanstva osoba sa invaliditetom, koja predstavlja značajan doprinos naporima za umanjivanje socijalnih nepogodnosti kojima su osobe sa invaliditetom izložene i koja ima za cilj promovisanje i njihovog učešća u građanskim, političkim, ekonomskim, socijalnim i kulturnim sferama života uz jednake mogućnosti, kako u razvijenim i zemljama u razvoju tako i u srednje razvijenim zemljama kao što je Republika Srbija.
- Intenzivan rad na nacrtu *Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom*, koji predstavlja logičan nastavak prethodno pomenutih inicijativa i aktivnosti.

Tema zapošljavanja osoba sa invaliditetom, kako bi oni od pasivnih primalaca socijalnih davanja, postali produktivni deo društva, mlada je i jedna od poslednjih koja je pokrenuta u borbi za inkluzivno društvo, pa je svaki potez, čak i manji od donošenja posebnog zakona, za svaku pohvalu, jer svedoči o čvrstoj odluci i razvijenoj svesti državnog aparata, što je presudan korak u

implementaciji jednog rešenja na nivou društva. Ipak, pionirski koraci zavređuju pažnju, ali često predstavljaju tek početak reformskog procesa.

Takođe, veoma bitno je usvajanje reformskih stavova od strane svih društvenih slojeva, što podrazumeva planski edukativni i informativni proces usmeren ka svim direktnim i indirektnim interesnim grupama čiji bi uticaj i odnos prema osobama sa invaliditetom trebalo korigovati nizom strateški i metodički dobro osmišljenih tehnika u cilju socijalizacije, inkluzije i integracije ove ciljne grupe na ravnopravnim osnovama u društvo. Neophodno je napomenuti da je u Strategiji za smanjenje siromaštva koju je 2003. godine usvojila Vlada Srbije, predviđena reforma sistema socijalne zaštite¹ koja podrazumeva i ublažavanje siromaštva ugroženih grupa, među kojima su i osobe sa invaliditetom. Posebno se ističe neefikasnost postojećeg sistema obrazovanja koji najviše pogađa ugrožene grupe. U skladu sa tim, istraživanjima koja su prethodila² razvoju Strategije je utvrđeno da stepen nezaposlenosti direktno zavisi od stepena obrazovanja, pa je tako svega 2% visoko obrazovanih nezaposleno. Ipak, iako strategija podrazumeva i sprovođenje programa dodatnih obuka, dokvalifikacija i prekvalifikacija za sve građane, posebnog segmenta koji bi definisao reforme sistema obrazovanja i zapošljavanja osoba sa invaliditetom, nema.

Studija izvodljivosti o zapošljavanju i profesionalnoj rehabilitaciji osoba sa invaliditetom³ definisala je preduslove koje treba ispuniti da bi se implementirala politika zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Ovi preduslovi su povezani sa:

- Sakupljenim socio-ekonomskim podacima,
- Pristupačnošću radnog mesta,
- Potrebnom za integrativnim obrazovnim sistemom,
- Kapacitetima za personalnu asistenciju,
- Koordinacijom ministarstava.

¹ Vlada Republike Srbije, Strategija za smanjenje siromaštva (2003.), Prilozi, str. 23-28, 54, Beograd

² vidi stranu 13

³ Vlada Republike Srbije, Studija izvodljivosti o zapošljavanju i profesionalnoj rehabilitaciji osoba sa invaliditetom (2005), str.6, Beograd

U tom kontekstu, a u nameri da osnaži aktivnosti na polju poboljšanja položaja osoba sa invaliditetom, Centar za razvoj inkluzivnog društva i Centar za monitoring i evaluaciju realizovali su istraživačko-akcioni projekat *Istraživanje o zapošljavanju i samozapošljavanju osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji*.

Jedan od ciljeva projektnog tima bio je da istraži stavove samih osoba sa invaliditetom po ovim pitanjima, ali i da pokuša da praktično pokaže, honorarno angažujući na određenim projektnim aktivnostima predstavnike ove ciljne grupe⁴, potencijal za njihovo kvalitetno i ravnopravno uključivanje na otvoreno tržište rada. Rezultati ovog projekta svakako mogu poslužiti za formulisanje i realizaciju različitih aktivnosti za stvaranje preduslova za poboljšanje stanja na polju zapošljavanja osoba sa invaliditetom, a pre svega, uzimajući u obzir intenzivan rad na stvaranju predloga Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, kreiranje uslova za sprovođenje aktivne politike njihovog zapošljavanja. Međutim, istraživačke preporuke nisu usmerene samo ka državnim institucijama (predsedniku Republike Srbije, Vladi Srbije i nadležnim ministarstvima), već i centrima za socijalni rad, privrednim komorama i Nacionalnoj službi za zapošljavanje. Povrh toga, mogu pružiti i ideje drugim interesnim grupama, pre svega organizacijama osoba sa invaliditetom (podjednako tradicionalnim i nevladinim), obrazovnim institucijama, međunarodnim organizacijama koje se bave problemima osoba sa invaliditetom (Handicap International, Save the Children, itd.), predstavnicima lokalnih samouprava⁵, medijima, a naročito poslodavcima, bez čije podrške i aktivnog učešća napredak praktično nije moguć i na kraju, samim osobama sa invaliditetom koje žele da se zaposle i postanu produktivan, ravnopravan i ekonomski nezavisan subjekt srpskog društva koji aktivno učestvuje u svim dešavanjima, aktivnostima i inicijativama u Srbiji i koji je u potpunosti osposobljen da ispuni svoj socijalni zadatak i ostvari adekvatan društveni uticaj.

⁴ Preko 80% angažovanih saradnika na projektu čine osobe sa različitim vrstama invaliditeta.

⁵ Posebno ako se ima u vidu skoro donošenje Zakona o lokalnoj samoupravi, kojim se gradovima i opštinama u Srbiji daju znatno šira ovlašćenja, a posebno ekonomska samostalnost.

2.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Projektom su predviđene dve istraživačke faze:

- kvantitativna, primenom metode ankete (upitnika) i
- kvalitativna, primenom metode fokus grupa.

U prvoj fazi, kreiran je slučajni nacionalni uzorak na 1000 ispitanika, u konkretnom slučaju osoba sa invaliditetom, u 27 opština Republike Srbije bez Kosova. Terenski deo istraživanja, odnosno prikupljanje podataka za analizu sprovele su selektovane osobe sa invaliditetom koje su prošle obuku za anketare. Na taj način želeli smo da postignemo dvostruki efekat:

- honorarno zapošljavanje osoba sa invaliditetom i
- ostvarivanje otvorenijeg kontakta između anketara i ispitanika, jer su iskustva pokazala da osobe sa invaliditetom o svojim problemima lakše i otvorenije odgovaraju anketarima koji i sami imaju invaliditet.

Anketa je sprovedena od 12.08.2006. do 10.09.2006. godine na teritoriji 27 opština u Srbiji.

Planirano je i realizovano anketiranje osoba koje imaju različite vrste invaliditeta i to telesnih i senzornih (sem osoba sa težim mentalnim invaliditetom), kako bi se utvrdilo da li je neka od kategorija posebno pogođena po pitanju mogućnosti zapošljavanja i samozapošljavanja.

Anketari su na terenu razgovarali sa osobama koje pripadaju kategorijama:

- slepih i slabovidih (N=205),
- gluvih i nagluvih (N=166),
- osoba sa telesnim invaliditetom (N=447),
- osoba sa višestrukom ometenošću (N=111) i
- osoba koje se vode pod drugim kategorijama (N=69).

U drugoj fazi, kvalitativnoj, realizovano je 10 fokus grupa u sledećim mestima:

1. GO Barajevo,
2. GO Vračar,

3. GO Novi Beograd,	7. Paraćin,
4. GO Rakovica,	8. Pirot,
5. Leskovac,	9. Užice,
6. Sremska Mitrovica,	10. Šabac,

koje su u prethodnoj fazi identifikovane kao opštine sa najvećim akcionim potencijalom i to:

1. po mišljenju ispitanika prve faze projekta i
2. po mišljenju i na osnovu iskustava⁶ šireg projektnog tima⁷.

Učesnici fokus grupa bili su predstavnici:

- poslodavaca (17),
- lokalne samouprave (23),
- lokalnih javnih ličnosti (11),
- filijala nacionalne službe za zapošljavanje (14),
- centara za socijalni rad (10) i
- predstavnika lokalnih organizacija osoba sa invaliditetom (27).

Učesnici fokus grupa (ukupno 102) su verbalno i neverbalno davali komentare i veoma zainteresovano pratili diskusiju.

Glavni metodološki aspekti istraživanja

Istraživači Centra za Monitoring i Evaluaciju pri koncipiranju istraživačke faze su imali nameru da na osnovu svih raspoloživih podataka pronađu najbolji metod za istraživanje zapošljavanja i samozapošljavanja osoba sa invaliditetom, vodeći računa pritom i o naučnoj utemeljenosti, kao i o primenljivosti rezultata istraživanja.

Prvi problem sa kojim se projektni tim partnerskih organizacija suočio pri koncipiranju predloga projekta bilo je upravo kako doći do validnih podataka

⁶ Iako se ovom stavu može pripisati izvesna doza subjektivnosti, smatramo ga potrebnim, jer je jako mali broj ispitanika upoznat sa inicijativama koje se sprovode na polju zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

⁷ Menadžment projekta, koordinatori terenskog dela kvantitativnog istraživanja, ali i na osnovu anketarskih izveštaja i razgovora sa nekolicinom anketara, kao i konsultanata projekta.

o celokupnom broju osoba sa invaliditetom u Srbiji, a posebno o broju zaposlenih, odnosno nezaposlenih osoba sa invaliditetom.

Podaci do kojih smo došli su sledeći:

1. Po procenama Svetske zdravstvene organizacije⁸, najmanje 10% svake populacije čine osobe sa invaliditetom, dok prema podacima EuroStat⁹ (statističkog biroa EU) 12% populacije EU čine osobe sa invaliditetom.
2. Preciznijih podataka o broju, a ni saglasnosti oko definicije osoba sa invaliditetom, u republici Srbiji nema.
3. U Nacionalnoj službi za zapošljavanje Republike Srbije, tokom 2006 prijavljeno je 25.744 osoba sa invaliditetom.
4. Prema istraživanju iz 2001. godine, koje je objavljeno u studiji „Osobe sa invaliditetom i okruženje“ (urednik prof. dr.Viktorija Cucić)¹⁰ 2001. godine, 87% osoba sa invaliditetom je nezaposleno. Rezultati ovog istraživanja, takođe, pokazuju da je veći procenat žena sa invaliditetom u položaju izdržavane osobe.
5. Takođe, prema pomenutom istraživanju koje je sproveo Centar za proučavanje alternativa, a objavljenom u studiji „Osobe sa invaliditetom i okruženje“ od ukupnog broja svih osoba sa invaliditetom, 50% ima srednjoškolsko, više i visoko obrazovanje. Ovaj podatak govori o tome da su u Srbiji osobe sa invaliditetom procentualno školovane isto kao i osobe bez invaliditeta, dakle 50%. Ali, kod osoba bez invaliditeta stopa nezaposlenosti je oko 20%, a kod osoba sa invaliditetom 87%, iako imaju približno sličnu obrazovnu strukturu.
6. Po ovom istraživanju, više od 70% osoba sa invaliditetom imalo je jako niske prihode i po sadašnjim kriterijumima svrstavaju se u siromašne. Više od 50% prihoda potiče od primanja po osnovu prava proisteklih iz invalidnosti (invalidnina, tuđa nega i pomoć, materijalno obezbeđenje porodice i sl.).

8 <http://www.who.int>

9 <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

10 Publikacija Osobe sa invaliditetom i okruženja-poglavlje psihosocijalni aspekti života osoba sa invaliditetom- str.56

Iz svega navedenog, identifikovano je više nedoslednosti, pre svega po pitanju broja osoba sa invaliditetom u našoj zemlji: ako je njihov broj 10% populacije po pomenutim procenama Svetske zdravstvene organizacije, to je broj od oko 800.000 osoba sa nekim tipom invaliditeta od ukupnog broja stanovništva u Republici Srbiji¹¹. Ipak, to ne može da se sa sigurnošću tvrdi, jer ne postoji jedinstvena baza podataka u Republici Srbiji. Kada se uporedi taj broj od oko 800.000 osoba sa invaliditetom za koje pretpostavljamo da žive u Republici Srbiji, sa podatkom iz Nacionalne službe za zapošljavanje da je 25.744 osoba sa invaliditetom registrovano kao nezaposleno i podatak od predhodno pomenutih istraživanja da je 87% nezaposleno, broj od 25.744, nikako ne čini 87% od 800.000. Očigledno je da je veliki broj osoba sa invaliditetom koji je dao odgovor da nije zaposlen u istraživanju koje je sproveo Centar za proučavanje alternativa¹² 2001. godine i dalje nije u evidenciji u Nacionalnoj službi za zapošljavanje.

Zbog pomenutih kontradiktornosti, istraživački tim se opredelio za slučajni uzorak (N=1000 ispitanika), s obzirom da smo najrelevantnijim smatrali podatak Svetske zdravstvene organizacije, koji podrazumeva da 10% svake populacije, bez obzira da li se radi o državi, regionu, okrugu ili opštini, čine osobe sa invaliditetom.

Obuka anketara

Obuka anketara i regionalnih koordinatora održana je u Beogradu u dva navrata i to 22.05.2006. na kojoj je prisustvovalo 20 anketara i 10.08.2006 na kojoj prisustvovalo 6 terenskih koordinatora. Obuka je obuhvatala upoznavanje sa upitnikom koji se koristi u istraživanju i sa procedurom rada na terenu. Obezbeđen je materijal za svakog anketara i regionalnog koordinatora. Paket materijala sastojao se od upitnika u količini predviđenog

11 Izvor: Republički zavod za statistiku 2002, popis stanovništva.

12 <http://www.cps-cpa.org.yu>

uzorkom, detaljnog uputstva za popunjavanje ankete, liste za anketarski izveštaj, uputstva za izbor ispitanika i ovlašćenja za anketiranje.

Struktura realizovanog uzorka

Uzorak na kome je sprovedeno istraživanje od predviđenih 1000, obuhvatio je 998 ispitanika osoba sa invaliditetom (OSI). Osnovne sociodemografske karakteristike ispitanika koje su uzete u obzir prilikom istraživanja su: pol, starost, obrazovanje ispitanika, obrazovanje roditelja, prosečna mesečna primanja osobe i domaćinstva, bračni status i broj članova porodice.

Anketirano je:

- 587 ispitanika muškog (59%), i
- 411 ispitanika ženskog pola (41% od ukupnog broja ispitanika).

S obzirom da je istraživanje sprovedeno sa ciljem davanja preporuka za poboljšanje mogućnosti zapošljavanja i samozapošljavanja, uzorak je planiran tako da više pokriva mlađe i srednje starosne grupe ispitanika, odnosno 70% uzorka čine ispitanici starosti do 44 godine.

Kada je uzrast u pitanju, kategorije su u uzorku zastupljene na sledeći način:

- ispitanika od 18 do 24 godine je 18%,
- od 25 do 34 godine je 29%,
- od 35 do 44 godine je 24%,
- od 45 do 54 godine je 18%,
- starijih od 55 godina je 11%.

Pored toga, vođeno je računa da ispitanici budu različitog obrazovanja da bi bilo moguće proveriti da li obrazovanje određuje kako stavove prema zapošljavanju, tako i mogućnost zapošljavanja. Iz istog razloga prikupljeni su podaci i o obrazovanju roditelja. Partnerske organizacije pri realizaciji istraživanja su obratile pažnju i na to da li su ispitanici pohađali redovne ili specijalne škole, i utvrdili smo da je približno isti broj ispitanika koji su završili osnovnu redovnu i specijalnu školu, ali je uzorak obuhvatio četiri puta više ispitanika koji su pohađali redovne srednje škole nego onih koji su pohađali specijalne srednje škole.

A. Među ispitanicima je bilo:

- 33% ispitanika koji imaju osnovnu školu,
- 51% ispitanika ima završenu i srednju školu, a
- 16% ispitanika ima i više i visoko obrazovanje.

B. Što se tiče obrazovanja roditelja:

- 41% ispitanika ima očeve koji su završili osnovnu ili srednju školu,
- očevi 11% ispitanika imaju završenu višu školu, a
- 7% fakultet.
- Majke 52% ispitanika imaju završenu osnovnu,
- 36% majki ima srednju školu,
- 7% višu, i
- 5% fakultet.

Što se tiče broja članova porodice najviše je bilo osoba koje žive u četvoročlanoj porodici - 31%. Iz tročlanih porodica je 30% ispitanika, svaki peti ispitanik živi u porodici koja ima pet ili više članova, 15% ispitanika živi u dvočlanim porodicama, dok 4% ispitanika živi samo. Što se bračnog statusa tiče, rezultati su pokazali sledeće:

- 50% ispitanika nikada nisu bili u braku,
- 39% je u braku ili živi sa partnerom,
- 4% ispitanika su udovci odnosno udovice, a
- 7% je razvedeno.

U porodicama ispitanika je bilo :

- 57% osoba koje imaju samo jednog stalno zaposlenog člana porodice,
- 33% ispitanika živi u porodicama gde dva člana domaćinstva rade,
- 10% osoba živi u porodicama gde su tri člana domaćinstva zaposlena.

Od 998 osoba koje su učestvovale u istraživanju, 65% ostvaruje neka prava iz sistema socijalne zaštite.

Materijalno stanje utvrđivano je kroz procenu mesečnih prihoda samih osoba sa invaliditetom. Pokazalo se da:

- 18% ispitanika nema prihode,
- najveći procenat (43%) ima mesečna primanja u iznosu manjem od 8 hiljada dinara,
- 33% ispitivanih osoba ima prihode između 8 i 24 hiljade dinara, a
- samo 5% ima mesečnu zaradu veću od 24 hiljade dinara.

Ispitanici su materijalna primanja svojih porodica prikazali na sledeći način:

- 16% porodica osoba sa invaliditetom ima manje od 8 hiljada dinara mesečno,
- 45% ima između 8 i 24 hiljade,
- 29% ima mesečno od 24 do 48 hiljada, a
- svaka deseta porodica osoba sa invaliditetom ima mesečna primanja iznad 40 hiljada dinara.

Uzorak je obuhvatao kako zaposlene tako i nezaposlene ispitanike, od čega 21% ispitanika je u radnom odnosu, a od toga:

- 35% radi u javnim preduzećima,
- 23% ispitanika rade u privatnim firmama,
- 14% u zaštitnim radionicama,
- 21% u nevladinim organizacijama i udruženjima osoba sa invaliditetom,
- 7% je samozaposleno.

Od 79% ispitanika koji nisu u radnom odnosu:

- 39% osoba koje se vode kao nezaposlene u Nacionalnoj službi za zapošljavanje,
- 14% ispitanika nisu ni prijavljeni kao nezaposleni,
- 17% ispitanika vode se kao izdržavana lica,
- 27% ispitanika je u penziji, a
- 3% uzorka čine studenti.

Na pitanje da li su nekada bili zaposleni odgovorilo je 76% od 998 ispitanika. Od ispitanika koji su na ovo pitanje odgovorili, dobijen je podatak da je približno jednak broj osoba koje su nekada radile i onih koji nikada nisu bili zaposleni (50%-50%).

Istraživački instrumenti

Upitnikom kojeg su ispitanici popunjavali, planirano je da se obuhvate osnovni problemi zapošljavanja, tako da su pitanja organizovana u 10 tematskih jedinica.

Prvi blok pitanja odnosio se na stavove osoba sa invaliditetom. Namera istraživača je bila da se kroz tri tematske jedinice obuhvate osnovni stavovi prema:

- porodici i okruženju,
- obrazovanju osoba sa invaliditetom,
- zapošljavanju i samozapošljavanju.

Drugi blok pitanja pokriva iskustva sa traženjem posla, zapošljavanjem i samozapošljavanjem.

Posebna tematska celina pokriva spremnost osoba sa invaliditetom da se zaposle, osnuju svoj posao i učestvuju u aktivnostima koje se tiču poboljšanja njihovog položaja. Jedna grupa pitanja odnosila se na dodatnu obuku koja može da pomogne u osposobljavanju za rad.

Poseban deo ankete služio je proceni opština. Ispitanici su u ovom istraživanju mogli da ocene institucije i organizacije na teritoriji svojih opština po spremnosti da im izađu u susret i da im pomognu pri zapošljavanju.

Na kraju su ispitanici procenjivali nivo sopstvene upoznatosti sa pravnim aktima koja se odnose na osobe sa invaliditetom.

Istraživački instrument za kvalitativno istraživanje bio je usklađen sa konačnom verzijom upitnika koji je izašao na teren, imajući u vidu ciljeve projekta i svrhu ove istraživačke faze, to jest merenje akcionog potencijala

identifikovanih opština i mogućnosti za implementaciju novih modela na polju zapošljavanja osoba sa invaliditetom. Naime, učesnici fokus grupa su bili predstavnici direktnih interesnih grupa koje mogu pomoći na lokalnom nivou u procesima uključivanja osoba sa invaliditetom u zajednicu, tako da je istraživački instrument koncipiran od opšteg ka pojedinačnom. Tačnije prvi deo razgovora, posle predstavljanja moderatora i ispitanika obuhvatio je set pitanja o stavovima prema osobama sa invaliditetom, a zatim bi se prelazilo na konkretnije teme: stavove društva i lične stavove prema zapošljavanju osoba sa invaliditetom, odnosno da li su osobe sa invaliditetom po njihovom mišljenju radno sposobne, da li postoje i kakva su iskustva na ovom planu, koje su prednosti i nedostaci u preduslovima za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, šta mogu da urade drugi, a zatim i same osobe sa invaliditetom, u cilju poboljšanja mogućnosti za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. U ovoj kombinovanoj analizi istraživačkih rezultata, stavovi i predlozi učesnika fokus grupa su preformulisani u cilju koncipiranja konkretnijih predloga za buduće akcije na polju rešavanja projektom identifikovanih problema.

Neophodno je istaći da su veliku pomoć u kreiranju istraživačkog instrumenta pružili i članovi Saveta Centra za monitoring i evaluaciju prof. dr Jelena Vlajković, klinički psiholog i prof. dr Dragan Popadić, a da je posle formulisanja ankete i njihovih stručnih sugestija, anketa dva puta prošla pilot istraživanje na 20 ispitanika pre nego što se pristupilo realizaciji terenskog dela istraživanja.

3.

STAVOVI OSOBA SA INVALIDITETOM

Stavovi prema porodici i okruženju

Jedan od ciljeva istraživanja je bio da se utvrdi položaj i stavovi osoba sa invaliditetom po pitanju zapošljavanja i da se putem preporuka utiče na

poboljšanje stanja i stvaranje uslova i preduslova koji će omogućiti lakše zapošljavanje i samozapošljavanje osoba sa invaliditetom u Srbiji. Ispitali smo samo najosnovnije stavove koji mogu imati uticaja na stavove i odnos prema radu.

Na osnovu iskustava iz projekta koji su realizovale organizacije Centar za razvoj inkluzivnog društva i Centar za monitoring i evaluaciju 2006. godine¹³ „Istraživanje o motivaciji za zapošljavanje i samozapošljavanje osoba sa invaliditetom u Beogradu“, utvrđeno je da većina broj osoba sa invaliditetom ne radi, jer se porodica i uže okruženje postavljaju negativno prema njihovom osamostaljivanju, samo zato što nisu upoznati ili ne veruju u njihove mogućnosti. Pokazalo se i da deo problema sa zapošljavanjem proizilazi iz odnosa šire društvene zajednice prema osobama sa invaliditetom, između ostalog i da postoje različiti nivoi diskriminacije od strane države, usled neadekvatnosti zakona koji pokrivaju problematiku

- osobe sa invaliditetom su u manje konkurentnom položaju na otvorenom tržištu rada zbog niže školske spreme od drugih,
- neupućenost službenika u detalje procedure za zapošljavanje osoba sa invaliditetom,
- nedoslednost u primeni propisa za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, neadekvatna i komplikovana procedura za ostvarivanje prava za zapošljavanje osoba sa invaliditetom.

Takođe, pomenuto istraživanje govori o tome da osobe sa invaliditetom nisu zadovoljne načinom na koji su prikazani u medijima, i u tome su nalazili uzroke postojanja, ili bar trajanja predrasuda o sopstvenim sposobnostima za rad.

Na osnovu ovih podataka, pokazalo se da je bitno u anketu uključiti i određeni broj pitanja koja će pokriti te teme. Međutim, s obzirom na predmet i cilj istraživanja, ukratko su ispitivani samo neki od pomenutih stavova.

¹³Publikacija „Istraživanje o motivaciji za zapošljavanje osoba sa invaliditetom u Beogradu“ 2006. <http://www.crid.org.yu/Preuzmi.htm>

Ovo istraživanje kada je reč o stavovima prema porodici i okruženju je pokazalo da porodice mlađih ispitanika više podržavaju njihove stavove prema zapošljavanju nego porodice ispitanika koji su stariji:

- (84%) kaže da ih porodica podržava u većini odluka, dok
- (75%) ima podršku porodice u svom stavu prema zapošljavanju.

Ispitivane osobe sa invaliditetom su imale jako podeljene stavove prema tome da li su prezaštićeni u okviru porodice:

- 45% ispitanika smatra da ih porodica štiti više nego što bi trebalo,
- 40% ispitanika smatra da nemaju preteranu zaštitu porodice.

Na osnovu analize podataka dobijenih iz upitnika, mlađi ispitanici su češće primećivali prezaštićenost nego stariji.

Što se tiče procene odnosa sa lokalnom zajednicom, 75% ispitanika procenjuje da ima dobru komunikaciju sa komšijama. Od toga, 60% ispitanika tvrdi da ljudi sa kojima dolaze u kontakt znaju da se postave prema njima, i da im nije neprijatno da se kreću van kruga porodice i prijatelja. Pored toga, isti broj ispitanika procenjuje da mogu lako da nađu pravi način komunikacije sa osobama koje imaju neki drugi oblik invaliditeta.

Na pitanje odnos društva prema osoba sa invaliditetom, 65% ispitanika smatra da društvo nema odnos kakav bi trebalo da ima. Ideničan procenat ispitanika smatra da mediji ne samo da ne poklanjaju dovoljno pažnje problemima osoba sa invaliditetom, nego ih i ne predstavljaju na adekvatan način.

Veoma zanimljiv podatak jeste da se predmetni uzorak podelio na tri velike skupine prema svojoj proceni da li osobe sa kojima komuniciraju imaju predrasude prema osobama sa invaliditetom:

- 33% ispitanika smatra da osobe u okruženju imaju izražene predrasude prema osobama sa invaliditetom,

- 37% ispitanika smatra da takvih predrasuda nema,
- 30% ispitanika nije sa sigurnošću moglo da kaže da li takve predrasude postoje ili ne.

Na osnovu prikupljenih podataka može se reći da osobe sa invaliditetom uglavnom imaju podršku porodice i lokalne zajednice, ali da smatraju da široj društvenoj zajednici nisu predstavljeni na adekvatan način i da ih društvo u celini ne tretira kako oni smatraju da bi trebalo.

Stavovi prema obrazovanju

Problemi zapošljavanja nužno su povezani sa problemima školstva, jer obrazovanje predstavlja osnovu dalje integracije osobe u društvenu zajednicu, određujući i mogućnosti zaposlenja i pronalaženja adekvatnog posla.

Ovim istraživanjem su takođe prikupljeni podaci o tome šta osobe sa invaliditetom misle o obrazovanju i kakav oblik obrazovanja bi im najviše odgovarao.

Prvo su prikupljeni podaci o tome da li ispitanici imaju neki razlog zašto nisu nastavili školovanje. Od 998 ispitanika, 40% je navelo razlog, od onih kojih su odgovorili:

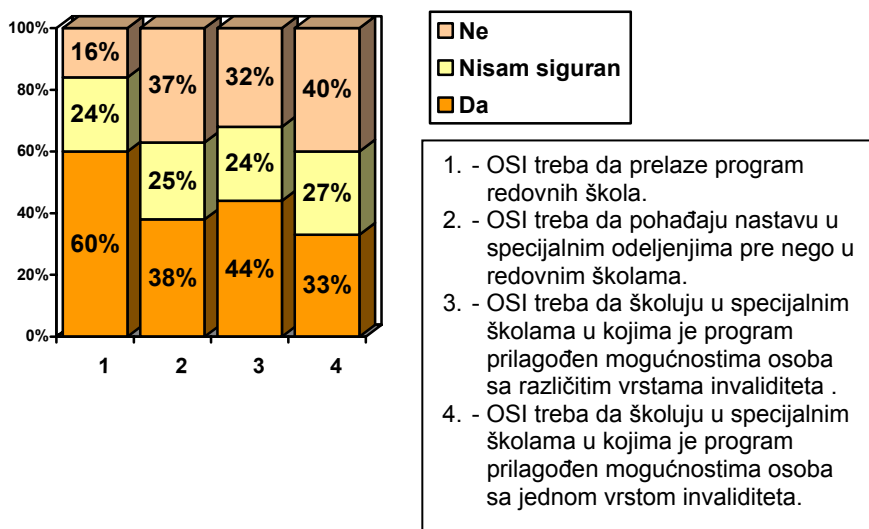
- 30% je kao razlog navelo materijalno stanje
- 25% je navelo da ih je invaliditet omeo u daljem školovanju
- 6% je navelo kao razlog postojanje arhitektonskih barijera.
- 16% ispitanika nije bilo zainteresovano za dalje školovanje.
- 10% ispitanika smatra da je sistem školstva tako organizovan da im nije bilo moguće da nastave školovanje.

Na osnovu ovih odgovora može se izvesti zaključak da ispitanici nisu zadovoljni uslovima za adekvatno obrazovanje osoba sa invaliditetom.

U daljem ispitivanju utvrđeno je da:

- 60% ispitanika smatra da osobama sa invaliditetom treba omogućiti da prelaze nastavni program redovnih škola, a 16% smatra da takav predlog nije dobar.
- 38% ispitanika smatra da školovanje osoba sa invaliditetom treba da se odvija u specijalnim odeljenjima redovnih škola, a 37% smatra taj predlog lošim.
- 44% ispitanika smatra da bi osobe sa invaliditetom trebalo da se školuju u specijalnim školama u kojima je program prilagođen osobama sa različitim vrstama invaliditeta
- 33% smatra da školovanje treba organizovati u školama koje su specijalizovane za osobe sa jednom vrstom invaliditeta.

Preferencije organizovanja obrazovanja

Detaljnija analiza pokazuje da četvrtina od ukupnog broja ispitanika smatra da sve četiri mogućnosti treba da budu zastupljene u školovanju osoba sa invaliditetom. To navodi na zaključak da postoje ispitanici koji ne mogu da odluče koji bi oblik školovanja bio najbolji za osobe sa invaliditetom, što jeste očekivano s obzirom da postoje različite vrste invaliditeta tako da je teško izabrati jedno rešenje koje će za sve osobe sa invaliditetom biti najbolje. Moguće je da je su ovakvi odgovori posledica stava da za osobe

¹⁴ OSI – Osoba/e sa invaliditetom

sa invaliditetom treba da se obezbedi što veći izbor škola, što bi bio jako uvremenjen zahtev, jer naše školstvo se nalazi u procesu reformi. Sa druge strane ovakvi odgovori moguće da ukazuju i da osobe sa invaliditetom nemaju jasno izražene stavove po pitanju školstva.

Većina ispitanika (86%) složila se sa tvrdnjom da bi veza obrazovanja i tržišta rada trebalo da bude bolja kako bi imali gde da se zaposle kada završe školu.

Što se tiče pogleda na sadašnje stanje obrazovanja osoba sa invaliditetom:

- 30% ispitanika smatra da je kvalitet obrazovanja u specijalnim školama isti kao i u redovnim, dok se
- 43% ispitanika ne slaže sa tom tvrdnjom, i smatra kvalitet obrazovanja u specijalnim školama daleko nižim nego u redovnim školama.
- 27% nije sigurno može li se reći da specijalne škole daju jednako dobro obrazovanje kao i redovne.

Negativna ocena specijalnih škola, izraženija je kod ispitanika koji su mlađi, i kod ispitanika koji pripadaju kategorijama višestruke ometenosti i telesnog invaliditeta.

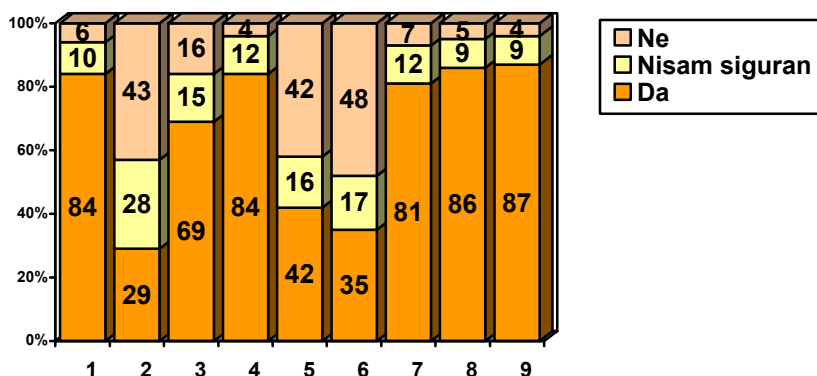
Zanimljivo je da 42% ispitanika tvrdi da učenici sa invaliditetom u našem društvu imaju iste mogućnosti osnovnog i srednjeg obrazovanja kao i ostali učenici, dok isti procenat ispitanika smatra da to nije tačno.

Trećina ispitanika smatra da osobe sa invaliditetom imaju jednake mogućnosti za studiranje kao i ostali studenti, dok se 48% ispitanika ne slaže sa tom tvrdnjom. I ovde su negativne ocene povezane sa starošću ispitanika, tj. mlađi ispitanici u većem procentu ocenjuju da mogućnosti nisu iste.

- Dve trećine ispitanika smatra da osobe sa invaliditetom treba da imaju povlastice pri upisu u srednje škole i na fakultete.
- Za to da se osobama sa invaliditetom treba da se obezbedi besplatno školovanje je odgovorilo 81% ispitanika.

- Broj od 84% smatra da treba obezbediti personalne asistente kako bi im škole bile pristupačnije.
- Isti procenat, 84% smatra da treba obezbediti dodatnu edukaciju za nastavni kadar koji radi sa osobama sa invaliditetom.
- 86% smatra da treba obezbediti doškoloavanje za osobe sa invaliditetom kako bi im se povećale šanse za zaposlenje.

Stavovi prema obrazovanju

- 1 - Za OSi bi trebalo obezbediti personalne asistente kako bi im škole bile pristupačnije.
- 2 - Kvalitet obrazovanja u specijalnim školama isti je kao i u redovnim.
- 3 - OSi bi trebalo da imaju povlastice pri upisu u srednje škole i na fakultete.
- 4 - Nastavnike treba dodatno obučiti za rad sa OSi.
- 5 - OSi imaju jednake mogućnosti osnovnog i srednjeg obrazovanja kao i ostali učenici.
- 6 - OSi imaju jednake mogućnosti za studiranje kao i ostali studenti.
- 7 - OSi treba omogućiti besplatno obrazovanje.
- 8 - OSi treba obezbediti doškoloavanje da bi imali veće šanse da se zaposle.
- 9 - Veza obrazovanja i tržišta rada trebalo bi da bude bolja da bi OSi imale gde da se zaposle posle završene škole.

Na osnovu analize podataka iz upitnika, može se zaključiti da osobe sa invaliditetom imaju dosta zamerki na postojeći sistem obrazovanja koji, po njihovom mišljenju, ne pruža adekvatne uslove za školovanje osoba sa invaliditetom u Srbiji. Među razlozima koje su ih sprečile da nastave školovanje našle su se arhitektonske barijere, ali i dosadašnja organizacija školstva koja nije adekvatno rešena za osobe sa invaliditetom.

Ispitanici su podržali sve oblike organizovanja nastave za osobe sa invaliditetom, od specijalnih škola do inkluzivnog obrazovanja, a koji su ponuđeni kao odgovor u upitniku.

Iako su ispitanici bili podeljeni u oceni trenutnog stanja, očigledno je da preovladavaju negativne ocene.

Po pitanju obrazovanja očekivanja osoba sa invaliditetom su od države velika, ovakve stavove su pokazali učesnici tokom fokus grupa. Zaključci istraživanja po ovoj temi su da osobe sa invaliditetom očekuju promenu položaja koji trenutno imaju u našem sistemu školstva. Ovo se može videti i prema mišljenjima učesnika fokus grupa, da je potrebno obezbediti veći izbor škola i više povlastica pri upisu, kao i mogućnost dodatnih obuka za osposobljavanje za rad koje bi finansirala država. Učesnici tokom fokus grupa idu i korak dalje na temu prilagođavanja obrazovnog sistema, otvoreno se zalažući za inkluzivno obrazovanje tamo gde je to moguće, ističući da postojeći obrazovni sistem za osoba sa invaliditetom nije adekvatan, ali i indirektno prednosti koje druženje dece sa i dece bez invaliditeta može da obezbedi, pre svega na polju razbijanja predrasuda.

Fokus grupa – stavovi o obrazovanju

„Ako u svetu ima 92 zanimanja za slepe, koja daju mogućnost da se osobe sa tim invaliditetom zaposle, a mi imamo samo dva, pa kako onda mi možemo da pričamo o otvaranju mogućnosti za zapošljavanje, kada mi nemamo te profile, ne znamo ni koji su?“
(predstavnik lokalne samouprave)

„Moramo početi od detinjstva, od pre polaska u osnovnu školu, da ne govorimo o završetku osnovne škole i kod daljeg usmeravanja. Mi da danas imamo više zanimanja, onda bi mogli da vršimo pritisak i na privrednike, i na širu društvenu zajednicu, da se ti ljudi zaposle.“
(predstavnik udruženja preduzetnika)

Na dugi rok što se tiče države, potrebna je promena programa obrazovanja za osobe sa invaliditetom, problem je veći kod žena, kvalitetno obrazovanje je neophodno, da bi npr. mogli da pričamo o zapošljavanju osoba sa invaliditetom na radnim mestima sa informacionom tehnologijom (IT), gde fizički hendikep nije hendikep, a IT je sve šire područje. To je jedan primer.“
(predstavnica poslodavaca)

„Prvo da se počne od predškolskih ustanova, ja bih uvela svake nedelje neki dan po pola sata da se napravi kao igra, hajde da zamisliš da kao ne možeš

da hodaš, vežete noge, to je igra, to nije stvarno, ali hajde da vidimo kako je to kada ne možeš da hodaš. Na taj način bi se deca vizuelno stavila u situaciju nekoga u kolicima, na primer povredimo nogu i ne možemo da hodamo dve nedelje, onda znamo kako je grozno kada i prst samo povrediš, a ne celo telo. Ja bih stavljala decu, to ništa nije, to je igra, u predškolskoj ustanovi, u školskoj ustanovi, u situacije, vezane su mi oči, sada kako ću da se snađem? To je način na koji će se stvarati generacije bez ikakvih predrasuda, to je prava stvar...“

(predstavnik Centra za socijalni rad)

„Ono što bih posebno istakla, to su dva krupna problema vezana za zapošljavanje, jedan poseban problem za zapošljavanje ovih lica je nizak stepen stručne spreme koje osobe sa invaliditetom poseduju, bar one koje su prijavljene kod nas, znači više od polovine ovog broja su lica sa prvim i drugim stepenom stručne spreme. To je jedan segment problema, drugi je možda ozbiljniji, a to su predrasude.“

(predstavnica nacionalne službe za zapošljavanje)

„Informacija, informacija i samo informacija, kada svi postanemo svesni koliko ima osoba različitih vrsta invaliditeta, a da sve te osobe dobiju mogućnost da pokažu šta mogu da daju ovom društvu, da mogu da idu u školu, da mogu da se obrazuju, na njima treba raditi, ne treba ih sažaljevati, toga jako malo ima, onda ćemo kao društvo biti mnogo, mnogo napredniji i bićemo zadovoljniji, bogatiji i ekonomski jači. Jako malo ima toga, jer oni koji donose odluke, treba da rade, da donose odluke da se nešto promeni u obrazovnom sistemu, onda u sistemu za zapošljavanje a oni u zakonskoj regulativi, ili nisu svesni, ili nemaju prave informacije, neću opšte da ulazim u to, zaista ne znam to, ili jednostavno žmure pred tom činjenicom.“

(predstavnik NVO)

U pomenutom istraživanju o motivaciji za zapošljavanje i samozapošljavanje osoba sa invaliditetom u Beogradu iz avgusta 2006. godine, istaknuto je da je obrazovanje osoba sa invaliditetom koncipirano tako da oni nisu konkurentni na tržištu radne snage upravo zato što ih školovanje ne osposobljava za uspešno obavljanje posla, ili ih osposobljava za poslove koji nisu traženi na tržištu. Takve stavove su imali predstavnici Nacionalne službe za zapošljavanje: *“Mnogo slepih lica je izgubilo posao telefonista, jer su se mnoge centrale automatizovale i ne postoji više potreba za tim profilom. Ja sam čak uputila i pismo predsedniku Saveza slepih da više ne školuju taj kadar, da se ta odeljenja koja su školovala i 30 đaka godišnje potpuno ukinu. Mi ih preusmeravamo na neke druge poslove ili ih*

zapošljavamo na nekim alternativnim radnim mestima” citat iz publikacije „Istraživanje o motivaciji za zapošljavanje i samozapošljavanje osoba sa invaliditetom u Beogradu“ CRID-CME 2006.

4.

ISKUSTVA I MIŠLJENJA OSOBA SA INVALIDITETOM O ZAPOŠLJAVANJU

Da li će osoba biti u radnom odnosu i kakva će iskustva imati na radu zavisi od mnogo faktora. Kako osoba oživljava posao zavisi od njenih osobina i stavova, socijalnog i materijalnog položaja, zatim od vrste posla koju obavlja, uslova rada ali i socijalnog okruženja na radnom mestu.

Ovim istraživanjem istraživači su utvrđivali da li postoje neki stavovi, iskustva i očekivanja koja su zajednička za određene grupacije osoba sa invaliditetom, kao i da se posebno naglase one oblasti koje je moguće na razne načine modifikovati, u cilju unapređenja mogućnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

Da li osobe sa invaliditetom žele da rade?

Da bi istraživanje moglo da adekvatno oceni kojim preporukama će uticati na poboljšanje položaja za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, u planu je bilo i utvrđivanje koliko osobe sa invaliditetom doista žele da se zaposle.

Ispitanici su putem upitnika mogli da uzmu u obzir sve razloge za i protiv, koji eventualno postoje i da odgovore, da li žele da rade.

Od 972 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje 84% želi da se zaposli, a 16% ne želi da radi.

Da li osobe sa invaliditetom žele da rade?

Nije utvrđivano menjanje odgovora u korelaciji sa polom ispitanika, ali je potvrđeno da želja da rade opada sa godinama, odnosno da postoji veza između starosti i želje da se bude zaposleno. 92% ispitanika starosti od 19 do 24 godine odgovorilo je da želi da radi, a taj procenat je pao na 45% u starosnoj grupi od 55 do 64 godine.

Prikupljeni podaci ukazuju na povezanost želje da se radi sa vrstom invaliditeta, odnosno postoje odstupanja od rezultata karakterističnih za celu grupu kod kategorija osoba koje su gluve i nagluve i kategorija višestruko ometenih. Unutar kategorije osoba koje su gluve i nagluve 96% osoba želi da radi, a taj procenat opada u kategoriji višestruko ometenih (76%).

Kada je pri detaljnoj analizi uzeto u obzir obrazovanje, pokazalo se da ne postoji razlika u odgovorima ispitanika bez obzira da li su završili osnovnu, srednju školu ili imaju više i visoko obrazovanje. Razlike nisu nađene ni u poređenju ispitanika istog obrazovnog nivoa koji su završili redovne i specijalne škole.

Zanimljivo je da podaci pokazuju da najmanji procenat ispitanika koji žive sami želi da radi (62%), dok najveći procenat ispitanika koji žive u tročlanim i četvoročlanim porodicama želi da se zaposli (97%). Pored toga podaci

ukazuju na nezainteresovanost osoba koje su udovci i udovice da rade (49%). Razlike nisu ustanovljene kod ispitanika koji žive u porodicama sa različitim brojem zaposlenih.

Analizom je utvrđeno da veći procenat osoba sa invaliditetom koji ne ostvaruje nikakav vid prava iz oblasti socijalne zaštite (MOP¹⁵ i sl.) želi da radi, nego što je to slučaj kod osoba koje ostvaruju prava iz oblasti socijalne zaštite. Takođe je utvrđeno da su osobe sa manjim mesečnim primanjima više motivisane da se zaposle.

Na osnovu iznetih podataka može se reći da postoji potreba da se položaj osoba sa invaliditetom poboljša kada je u pitanju mogućnost zapošljavanja, jer većina ispitanika bez obzira na kategoriju invalidnosti doista želi da radi. U prilog tome govori i konstatacija da učesnici tokom fokus grupa nisu ni dovodili ovo u pitanje, mada se mora uzeti u obzir da je cilj ovog dela istraživanja bio da se izmeri akcioni potencijal interesnih grupa u opštinama koje su označene kao potencijalno zainteresovane za rešavanje ovog problema, kao i da se ponude novi predlozi i moguća rešenja.

Dakle, pitanje koje su učesnici fokus grupa akcentovali bez dileme bilo je kako podstaći zapošljavanje osoba sa invaliditetom, a ne da li osoba sa invaliditetom žele da rade, odnosno bez izuzetka su pokazali spremnost da pomognu. Takođe, primećeno je da najveću spremnost iskazuju predstavnici organizacija osoba sa invaliditetom, koji posebno ističu da bi trebalo raditi na podizanju motivacije samih osoba sa invaliditetom, koje su nesigurne, većinom neaktivne i često nespremljene da se aktivnije uključe u društvene tokove, pre svega zbog predrasuda prema osobama bez invaliditeta, kao i prema nadležnim institucijama. Ovaj aspekt se posebno ističe kao važan, a dosada nedovoljno tretiran od strane svih interesnih grupa.

¹⁵ MOP-materijalno obezbeđenje porodice

Poslodavci, barem načelno, izražavaju spremnost da se uključe i zaposle osobu sa invaliditetom, ali priznaju da većina nije imala priliku da se upozna sa problemima ove populacije. Dominantan stav jeste da im je potreban kvalitetan stručnjak, bez obzira da li je to osoba sa ili bez invaliditeta. Najmanja spremnost primećena je kod lokalnih institucija koje, po mišljenju naših ispitanika, vrlo retko pokazuju bilo kakvu inicijativu i ograničavaju se samo na obavljanje opisom posla zadatih aktivnosti. Takođe, saradnja na ovom polju između Centara za socijalni rad i filijala Nacionalne službe za zapošljavanje nije identifikovana. O tome govore i sledeći stavovi:

Fokus grupa - iskustva i mišljenja o zapošljavanju osoba sa invaliditetom:

„O tome je bila jedna emisija, novinarka je rekla jednoj modnoj kreatorki: vi ste divna, humana i plemenita osoba, jer u svojoj agenciji zapošljavate osobe sa invaliditetom. Ona je rekla, ne, ja to ne radim zato što sam humana i plemenita, već zato što mi obezbeđuju posao, oni su moji najbolji radnici i pored toga što su osobe sa invaliditetom, oni imaju odgovornost. (predstavnik udruženja osoba sa invaliditetom)“

„Pre tri godine sam počeo da radim, samostalnim poslom da se bavim, i sa jednom takvom firmom (firma je vlasništvo osoba sa invaliditetom i zaposleni su osobe sa invaliditetom, prim.aut.) od samog početka sarađujem i moram da kažem da nikakvu zamerku na njihov rad nemam, moram da kažem da sam stekao bolje mišljenje o tim ljudima, nisam znao čime se oni bave, gde su, nikakav kontakt nisam imao, međutim, kada smo počeli da radimo, evo, dan-danas sarađujemo, i mislim da su izuzetno sposobni ljudi. “
(predstavnik poslodavaca)

„I ja sarađujem sa osobama sa invaliditetom i nemam nikakve predrasude. Sami ljudi sa invaliditetom, slabo se kreću, sami nisu zainteresovani i da nema posla i da ima posla i država je ta koja treba da učini da se oni približe društvu i da poboljšaju svoj status u društvu, da se obaveste gde ima posla, šta se radi, a opet njih niko nigde ne poziva i sve se vrti u krug. Da budu deo društva, jer mislim da su u odnosu na ostale marginalizovani kada je rad u pitanju. (predstavnik poslodavaca)“

„Ne možemo od privatnika da tražimo da zaposli osobe sa invaliditetom, jer samo on zna šta i koliko može. Oni, privatni preduzetnici i poslodavci treba prvo da shvate da mogu u zapošljavanju osoba sa invaliditetom da imaju

interes, bez države koja će im dati subvenciju ili pozitivne podsticaje u smislu poreske politike. Njih interesuje go profit, a mi treba da im ponudimo da prepoznaju naše sposobnosti.
(predstavnik organizacije osoba sa invaliditetom“)

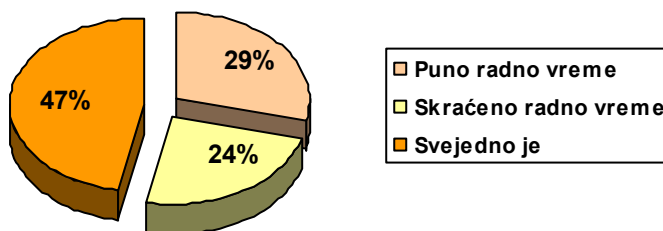
Stavovi prema zapošljavanju

Da bi utvrdili stavove ispitanika prema zapošljavanju istraživački tim je koncipirao grupe pitanja koje proveravaju mišljenje osoba sa invaliditetom o različitim pitanjima i problemima koji se tiču rada.

U cilju da se utvrdi da li postoji potreba da se drugačije organizuje radno vreme za osobe sa invaliditetom, ispitanicima je putem upitnika, postavljeno pitanje da li im više odgovara rad sa punim ili skraćenim radnim vremenom:

- 29% odgovorilo je da im više odgovara puno radno vreme
- 24% da im odgovara skraćeno radno vreme
- 47% ispitanika je odgovorilo da im je svejedno koliko bi radnih sati imali dnevno.

Kakvo radno vreme odgovara ispitanicima?

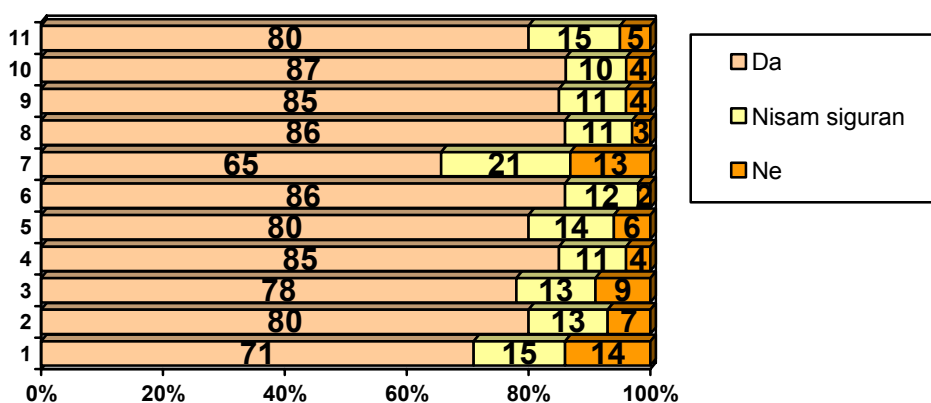
Na pitanje da li smatraju da osobe sa invaliditetom treba da imaju prednost pri zapošljavanju dobijeni su sledeći rezultati:

- 71% ispitanika smatra da osobe sa invaliditetom treba da imaju prednost,
- 14% smatra da prednost ne treba da postoji,
- 15% ispitanika nije moglo da se odluči između ovih alternativa.

Ispitanici podržavaju postojanje kvotnog sistema kao instrumenta primene politike zapošljavanja osoba sa invaliditetom u Srbiji:

- 85% ispitanika smatra da svaka firma treba da zapošljava određeni broj osoba sa invaliditetom,
- 11% ispitanika nije sigurno da li takvo pravilo treba da postoji,
- samo 4% ispitanika odgovorilo je da nije potrebno da svaka firma zapošljava određeni broj osoba sa invaliditetom.

Stavovi prema zapošljavanju

1. - Pri zapošljavanju osobe sa invaliditetom treba da imaju prednost.
2. - Potrebne su posebne službe za pomoć i savetovanje osobe sa invaliditetom pri zapošljavanju.
3. - Trebalo bi da postoje posebni programi obuke osoba sa invaliditetom za zaposlenje.
4. - Svaka firma treba da zapošljava određeni broj osoba sa invaliditetom.
5. - Potrebno je obezbediti personalne asistente na radnom mestu za osobe kojima je to potrebno.
6. - Osobe sa invaliditetom treba da imaju obezbeđen prevoz do radnog mesta i nazad.
7. - Trebalo bi napraviti zaštitne radionice za osobe koje se mogu zaposliti samo pod specijalnim uslovima.
8. - Za osobe sa invaliditetom koje žele da se samozaposle treba da postoje posebne pogodnosti.
9. - Potrebno je da postoji savetovanje i obuka za osobe sa invaliditetom za samozapošljavanje.
10. - Država treba da plaća rehabilitaciju zaposlenim osobama sa invaliditetom.
11. - Potrebni su posebni programi i treninzi za aktivno traženje posla za osobe sa invaliditetom.

- 80% ispitanika je smatralo da je potrebno formirati posebne službe koje bi savetovale osobe sa invaliditetom i pružale im pomoć pri zapošljavanju.

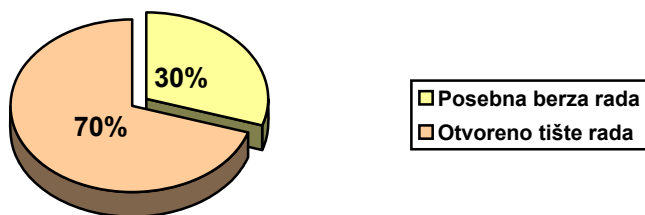
- 78% prihvata stav da treba da postoje posebni programi obuke za zaposlenje.

Što se tiče stavova o tretiranju od strane države:

- 80% ispitanika smatra da je potrebno da država obezbedi personalne asistente na radnom mestu za osobe kojima je to potrebno.
- 86% ispitanika smatra da osobe sa invaliditetom treba da imaju obezbeđen prevoz do radnog mesta i nazad, i da država treba da finansira rehabilitaciju zaposlenih osoba sa invaliditetom.
- 65% ispitanika smatra da zaštitne radionice treba da se formiraju za one osobe sa invaliditetom koje mogu da se zaposle samo pod specijalnim uslovima.
- 14% odbacuje takav predlog
- 21% ispitanika nije moglo da se odluči da li takav predlog treba prihvatiti ili ne.

Ispitanici su se izjašnjavali i o tome na kom tržištu rada treba da budu osobe sa invaliditetom i pokazalo se da je 30% za posebnu berzu rada, dok se ostali ispitanici zalažu za pristup otvorenom tržištu rada.

OSI i tržište rada

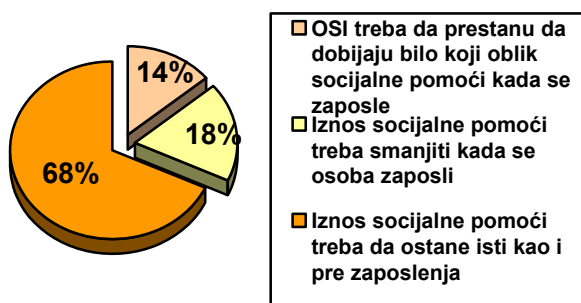
Na pitanje šta treba uraditi kada se osoba koja prima neki vid prava iz oblasti socijalne zaštite zaposli, ispitanici su dali sledeće odgovore:

- 14% ispitanika smatra da osoba treba da prestane da dobija bilo koji vid prava iz oblasti socijalne zaštite,

- 18% ispitanika smatra da iznos prava iz oblasti socijalne zaštite treba da se umanjji,
- 68% ispitanika smatra da iznos prava iz oblasti socijalne zaštite treba da ostane isti kao i pre zaposlenja.

Ovaj podatak ukazuje na to da su očekivanja osoba sa invaliditetom od države prilično velika.

Zaposlenje i socijalna pomoć

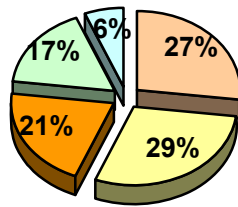

Predmet zanimanja istraživačkog tima je bio i stav ispitanika prema tretiranju poslodavaca koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom.

Pokazalo se da:

- 27% ispitanika smatra da poslodavce treba novčano stimulisati da zaposle osobu sa invaliditetom kroz finansiranje dela plata za zaposlene,
- 29% ispitanika izabralo je opciju davanja poreskih olakšica,
- 21% ispitanika smatra da poslodavcima treba davati novčana sredstva za adaptaciju prostorija,
- 17% ispitanika prihvata postojanje novčanih kazni za poslodavce koji ne žele da zaposle osobu sa invaliditetom, a
- 6% ispitanika se odlučuje za opciju da poslodavce ne treba ni stimulisati ni kažnjavati.

Poslodavci i zapošljavanje osoba sa invaliditetom

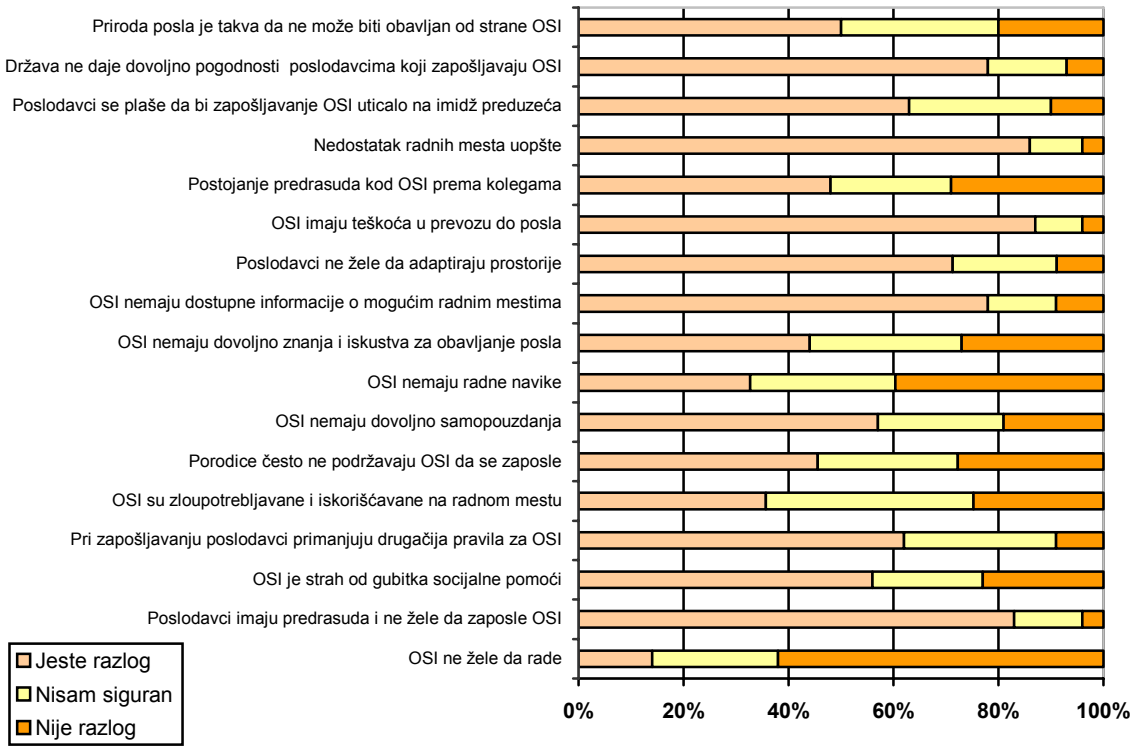
- Poslodavce treba novčano stimulirati finansiranjem dela plata za OSI
- Poslodavce treba stimulirati poreskim olakšicama
- Potrebno je stimulirati poslodavce sredstvima za adaptaciju prostorija
- Potrebno je novčano kažnjavati u slučaju da ne žele da zaposle OSI
- Ne treba ih nikažnjavati ni stimulirati

Prema mišljenju ispitanika koji su odgovorili na pitanje (77% od 998 ispitanika) o tome da bi osoba sa invaliditetom bile tretirane kao jednake na radnom mestu najviše treba da se postara:

- Vlada (26% ispitanika), zatim
- Skupština (14%),
- organi lokalne vlasti (13%) i
- poslodavci (11% ispitanika).
- 8% ispitanika smatra da tu ulogu treba da preuzmu centri za socijalni rad, dok
- 5% ispitanika smatra da za takav odnos prema osobama sa invaliditetom treba da budu zaduženi ili zaposleni u preduzeću, ili mediji, ili Nacionalna služba za zapošljavanje ili same osobe sa invaliditetom.

Posebna pažnja posvećena je shvatanjima o razlozima nezaposlenosti osoba sa invaliditetom:

Razlozi nezaposlenosti OSI

Ispitanici smatraju kao razlog nezaposlenosti sledeće:

- 14% ispitanika smatra da je nezaposlenost posledica toga što osobe sa invaliditetom ne žele da rade,
- 56% ispitanika smatra da osobe sa invaliditetom strahuju od gubitka prava iz oblasti socijalne zaštite i da nemaju dovoljno samopouzdanja,
- 45% ispitanika navodi negativan odnos porodica prema zapošljavanju,
- 48% ispitanika takvo stanje pripisuje postojanju predrasuda kod samih osoba sa invaliditetom prema kolegama,
- svaki treći ispitanik vidi uzroke u nepostojanju radnih navika kod osoba sa invaliditetom,
- približan procenat ispitanika koji ovim razlozima ne pridaju značaj ili ne mogu sa sigurnošću da odgovore.

Nasuprot podacima koji su ukazivali da je tek svaki treći ispitanik primetio postojanje predrasuda prema osobama sa invaliditetom kod ljudi u okruženju, kada je reč o poslodavcima kao razlog nezaposlenosti navodi se:

- 83% ispitanika smatra da je uzrok nezaposlenosti postojanje predrasuda kod poslodavaca koji jednostavno ne žele da zaposle osobu sa invaliditetom,
- 62% ispitanika prihvata kao tačno da poslodavci primenjuju drugačija pravila pri zapošljavanju osoba sa invaliditetom i da se plaše da ih zaposle, jer bi to uticalo na imidž preduzeća,
- Trećina ispitanika smatra da su osobe sa invaliditetom zloupotrebljavane i iskorišćavane na radnom mestu,
- Više od 70% ispitanika uzrok nezaposlenosti vidi u nespremnosti poslodavaca da adaptiraju prostorije.

Deo uzroka pripisivan je poslovima koji su na raspolaganju osoba sa invaliditetom.

- Polovina ispitanika prihvata tvrdnju da je priroda poslova takva da osobe sa invaliditetom ne mogu da ih obavljaju,
- 44% ispitanika smatra da osobe sa invaliditetom nemaju dovoljno znanja i iskustva za obavljanje posla,
- 78% da osobe sa invaliditetom nemaju dostupne informacije o mogućim radnim mestima.

Na kraju veliki broj ispitanika uzroke nezaposlenosti vidi u odnosu države prema toj problematici:

- 2/3 ispitanika kaže da država ne daje dovoljno pogodnosti poslodavcima koji zapošljavaju osoba sa invaliditetom,
- 87% ispitanika uzroke nalazi u nedostatku radnih mesta i u činjenici da osoba sa invaliditetom nemaju organizovan prevoz do posla.

Sumirajući stavove zaključeno je da ispitanici podržavaju pozitivnu diskriminaciju koja bi osobama sa invaliditetom davala prednost pri zapošljavanju. Po mišljenju većine ispitanika potrebno je sprovođenje

kvotnog sistema, ali i formiranje posebnih službi koje bi pružale pomoć pri zapošljavanju.

Ispitanici smatraju da država treba da obezbedi zaštitne radionice, personalne asistente i prevoz do posla za osobe kojima je to potrebno, a da pored toga treba da finansira i rehabilitaciju zaposlenih.

Većina anketiranih podržala bi opciju davanja istog iznosa prava iz oblasti socijalne zaštite bez obzira na to da li osoba radi ili ne.

Ispitanici su se u velikom procentu odlučili za opcije novčane stimulacije za poslodavce koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom, bilo da su u pitanju sredstva za pokrivanje dela zarada, sredstva za adaptaciju prostora ili da je u pitanju umanjenje poreza poslodavcima.

Ako se ovome doda da većina osoba sa invaliditetom očekuje da Vlada, Skupština i organi lokalne vlasti, treba da se staraju o tome da budu tretirani kao jednaki na radnom mestu, može se ponovo izvesti zaključak o veoma velikim očekivanjima od države.

Kada se posmatra utvrđivanje razloga nezaposlenosti može se uočiti da je izvestan broj razloga lociran u samim osobama sa invaliditetom i posebno se odnosi na njihovu spremnost da budu aktivniji. Drugi razlozi ticali su se poslodavaca i samih poslova koji su na raspolaganju osobama sa invaliditetom. Veliki broj ispitanika razloge nezaposlenosti locirao je u nedovoljnom zalaganju države da pomogne osobama sa invaliditetom i nedovoljnom angažovanju da im se obezbede adekvatni uslovi za rad.

Učesnici su tokom fokus grupa posebno istakli nedovoljnu saradnju stakeholder-a, pre svega na nivou lokalnih i državnih institucija, a zatim i organizacija poslodavaca. Nedostatak informacija jeste presudni faktor odsustva kvalitetne saradnje.

U opštinama gde saradnja na određenim nivoima i postoji, bazirana je isključivo na ličnim kontaktima, dok sistemskih rešenja ni na lokalnom, ni na nacionalnom nivou, nema. Ipak, ako se uzme u obzir situacija od pre svega nekoliko godina, kada u mnogim sredinama osobe sa invaliditetom nisu mogle čak ni da stupe u kontakt sa opštinskim vlastima, danas je taj trend znatno izmenjen. Naime, u skladu sa ciljevima Strategije za smanjenje siromaštva, predviđena je i sprovodi se reforma sistema lokalne samouprave, koja je započeta donošenjem *Zakona o lokalnoj samoupravi* 2002. godine, a nov predlog se trenutno nalazi u skupštinskoj proceduri. Ključna tačka nove politike lokalne samouprave je prelazak sa sistema *autoritarnog administrativnog odlučivanja na upravu kao uslužni servis građana*, što je otvorilo i otvara nove mogućnosti za osobe sa invaliditetom i uspostavljanje stalne saradnje sa opštinskim i gradskim vlastima. Intervjuisani predstavnici su se složili da je veliki posao u rukama države, da normativni akti nisu adekvatni, ali postoji neslaganje u stavu da li bi poslodavce trebalo zakonski obavezati da zaposle osobe sa invaliditetom.

Fokus grupa stavovi o razlozima nezaposlenosti osoba sa invaliditetom:

Poslodavci, ono što bi trebalo da rade, trebalo bi da primaju radnu snagu da ne vode računa o tome da li osoba ima invaliditet, nego da li je to stručno lice. Jedini predlog je to ako raspišu konkurs, da li mogu da zaposle i da li postoji osoba sa invaliditetom kvalifikovana da radi na tom mestu. Razlika je između javnih preduzeća i privatnih. Ja bih u javnim preduzećima uvela da zakonski moraju da zaposle osobu sa invaliditetom, jer mislim da ima mesta koja mogu da pokriju i da obavljaju kvalitetnije i stručnije od drugih (predstavnica centra za socijalni rad)

Ne možete firmama narediti da zaposle osobe sa invaliditetom, treba da dođe do promene nivoa svesti, na nivou cele društvene zajednice, o tome šta su sve osobe sa invaliditetom sposobne da urade, jer mi možemo da skidamo paučinu, ali će pauci i dalje raditi svoj posao. Mi treba da uklonimo neke uzroke, da bi se uklonile i posledice.

Ljudi kreću od pristupačnosti osobama sa invaliditetom, i ne možete očekivati sutra da se neko zaposli ako nije dostupno, morate nekome da obezbedite transport, da obezbedite podršku asistenta, da oni mogu da uspostave radni odnos. Samo tako možete da sprečite tu vrstu predrasuda, da njihovo siromaštvo smanjite. Dok poslodavcima govorite da će imati

korist od osoba sa invaliditetom, morate prvo vi (javne institucije, prim.aut) njih da zaposlite i ostvarite neki rezultat.

(predstavnik organizacije osi i poslodavac)

Ovde najbolje vidimo koliko sistemski nije urađeno, poslodavci nemaju informacije o tim olakšicama, ali većina ovih ljudi su učinili to sa aspekta nekog humanog, nego što vide tu neku mogućnost, žele da joj učine da stekne radnog iskustva, da bi mogla kasnije da ostvari neka druga prava, iz socijalne zaštite ili penziono invalidskog osiguranja, međutim ne vide te osobe kao radnika koji može da doprinese toj nekoj sredini.

(predstavnik filijale Nacionalne službe za zapošljavanje)

Hajde da pričamo o privatnicima; pogledajte javna preduzeća, pa koliko ste ljudi videli tako zaposlenih invalida, pa hajde da krenemo odatle, što nismo krenuli odatle, na takvim mestima, javnim preduzećima, upravama... pa ja nisam videla ni jednog! Dve godine idem od kancelarije do kancelarije, nema ni jednog, hajde o tome da pričamo, prvo tu, oni treba da prvo da se obavežu. Verujte, ima tu mnogo ljudi koji će kvalitetnije da obave posao nego kum ili ko se već tamo prima.

(predstavnica centra za socijalni rad)

Iskustva u traženju posla

U okviru ovog istraživanja pristupilo se i prikupljanju informacija o iskustvima ispitanika prilikom traženja posla.

Prilikom popunjavanja ispitanici su mogli da ocene različite karakteristike radne sredine i uslova rada ocenama od 1 do 5, pri čemu ocenu 1 daju karakteristikama koja je najmanje bitna, a ocenu 5 karakteristikama koju smatraju najbitnijom kada se prijavljuju na posao.

Pokazalo se da ispitanici kao najbitnije među ponuđenima ocenjuju:

- adaptiranost radnog mesta (prosečna ocena 4,2). zatim,
- dostupnost zgrade (prosečna ocena 3,8),
- prilagođenost obima posla (prosečna ocena 3,4) i
- prilagođenost radnog vremena (prosečna ocena 3,3).

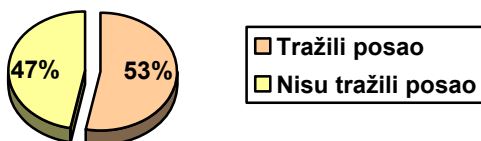
Prosečne ocene oko 2 dali su prilagođenosti pauza, poznavanju kolega sa kojima bi radili i potrebi da neko od kolega bude osoba sa invaliditetom.

S obzirom da su ispitanici dali prosečnu ocenu 1 na pitanje o potrebi da kolege sa kojima rade budu istog obrazovnog nivoa, veroispovesti, nacionalne pripadnosti, rase i sličnih političkih ubeđenja, ovaj aspekt se može smatrati nebitnim pri traženju posla kada su u pitanju osobe sa invaliditetom u Republici Srbiji.

Takođe, ocene bitnosti ovih karakteristika zavise od vrste invaliditeta. Dostupnost zgrade ocenjena je kao najviše bitna kod osoba sa telesnim invaliditetom (prosečna ocena 4,2). Adaptiranost radnog mesta kao karakteristiku bitniju od ostalih ocenjuju osobe sa telesnim invaliditetom (prosečna ocena 4,4), slepe i slabovide kao i osobe sa višestrukom ometenošću (ocene 4,2). Prilagođenost obima posla, pauza i radnog vremena ocenjena je kao bitnija kod osoba sa višestrukom ometenošću nego kod drugih kategorija osoba sa invaliditetom.

Većina ispitanika slaže se sa tvrdnjom da su potrebni posebni programi i treninzi za aktivno traženje posla za osobe sa invaliditetom (80% ispitanika). Na pitanje koliko ispitanika je do sada tražilo posao 53% od ukupno 998 ispitanika je odgovorilo da jeste tražilo posao.

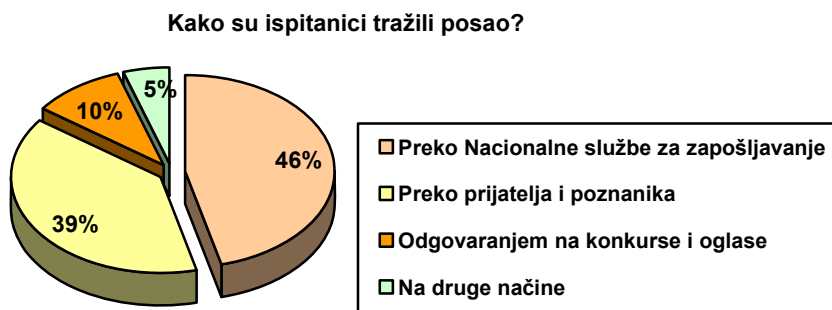
Koliko je osoba sa invaliditetom tražilo posao?

Svaki četvrti ispitanik tražio je posao u poslednjih godinu dana. Od tog broja, 22% ispitanika posao je tražilo tri puta, 17% ispitanika za posao se obraćalo dva puta, približno isti broj ispitanika posao je tražio jednom ili četiri puta (oko 15%), a ostali ispitanici posao su tražili više od pet puta.

Kada je analizirano koliko puta su ispitanici tražili posao u skladu sa kategorijama invaliditeta kojima pripadaju, pokazalo se da 67% ispitanika koji se vode u kategorijama gluvih i nagluvih i 62% osoba koje pripadaju kategoriji slepih i slabovidnih tražilo posao, dok su ispitanici koji pripadaju drugim kategorijama u znatno manjem procentu pokušavali da se zaposle.

Od 513 ispitanika koji su odgovorili na pitanje kako su do sada tražili posao, 46% se obraćalo Nacionalnoj službi za zapošljavanje, 39% koristilo je lične kontakte, a svaki deseti ispitanik odgovarao je na konkurse i oglase. Oko 3% ispitanika obraćalo se udruženjima osoba sa invaliditetom.

Detaljnija analiza pokazala je da su se Nacionalnoj službi za zapošljavanje najviše obraćale osobe koje se vode u kategorijama višestruko ometenih (preko 70%), dok je oko 40% ispitanika iz drugih kategorija tražilo posao na ovaj način.

S obzirom da se informacije o poslovima mogu prikupljati na različite načine, pitali smo ispitanike kome su se sve obraćali za pomoć i informacije pri traženju posla:

- 38% je tražio informacije od Nacionalne službe za zapošljavanje,

- 29% se obraćalo rođacima i prijateljima za informacije,
- 26% Centrima za socijalni rad.

Svaki četvrti ispitanik obraćao se za informacije udruženjima osoba sa invaliditetom, ili privatnim poslodavcima, opštinskim vlastima i poslodavcima u državnom sektoru. 14% ispitanika obraćalo se medijima i nevladinim organizacijama.

Na pitanje od koga su dobili informacije koje su im pomogle za zapošljavanje, prikupljeni podaci pokazuju da je:

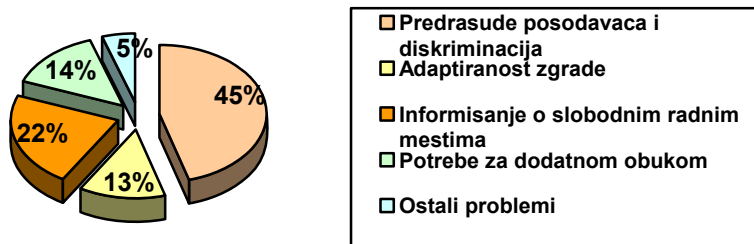
- 62% ispitanika informacije dobilo od udruženja osoba sa invaliditetom,
- 31% od Nacionalne službe za zapošljavanje,
- 58% od prijatelja i poznanika.

Od ostalih organizacija i institucija kojima su se obraćali, ispitanici su odgovorili da nisu dobili tražene informacije (preko 80% slučajeva).

Ispitanici su nabrajali najveće probleme sa kojima su se oni susretali kada su tražili posao, dobijeni su sledeći podaci:

- 45% odgovora odnosio se na predrasude poslodavaca i diskriminaciju,
- 22% odgovora na nemogućnost adekvatnog informisanja o slobodnim radnim mestima,
- 14% na neadaptiranost zgrada i potrebu da se prođe dodatna obuka.
- 13% je imalo problem usled nedovoljne kvalifikovanosti, što ujedno izražava njihovu potrebu za dodatnom obukom.

Najveći problemi sa kojima su se ispitanici susretali pri traženju posla

Kao što je već rečeno, više od polovine anketiranih pokušalo je da se zaposli. Većina se obraćala Nacionalnoj službi za zapošljavanje, ali je preko trećine ispitanika pokušalo do posla da dođe koristeći lične kontakte.

Analizirajući detaljnije upitnik kada je reč o iskustvima za traženje posla veoma važno je naglasiti sledeći zaključak:

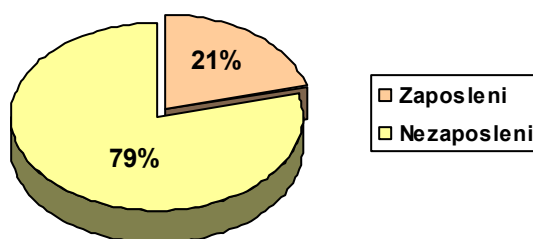
Podaci ukazuju na to da se veliki procenat anketiranih obraćao udruženjima osoba sa invaliditetom za pomoć pri traženju posla.

Najviše problema pri traženju zaposlenja stvarale su predrasude, nemogućnost adekvatnog informisanja i dostupnost objekata. Na osnovu navedenih podataka ispitanika, može se reći da se osobe sa invaliditetom oslanjaju na sopstvena udruženja i lične kontakte, koliko i na državne institucije. Upravo zbog toga može se sugerisati organizovanje posebne službe za blagovremeno informisanje zainteresovanih o slobodnim radnim mestima, što je predlagano i kroz aktivnosti na implementaciji Strategije za smanjenje siromaštva.

Radna iskustva

Od 998 ispitanika, 970 su odgovorili na pitanje da li trenutno rade, tako da je dobijen podatak da 21% trenutno radi.

Koliko je OSI zaposleno?

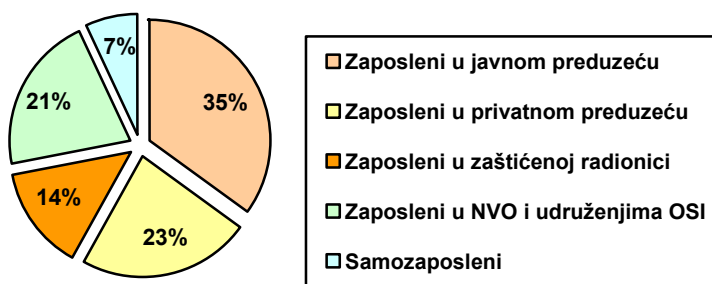

Od 79% koji ne rade približno polovina je nekada radila, ovaj podatak je bio od značaja za procenu o tome kakva su iskustva osobe sa invaliditetom imali u radnom odnosu.

Kod 201 ispitanika koji su trenutno zaposleni, sledeći podaci govore o tome gde su zaposleni:

- 35% radi u preduzećima u društvenom sektoru,
- 23% u preduzećima koja su u privatnom vlasništvu,
- 21% u različitim nevladinim organizacijama i udruženjima osoba sa invaliditetom,
- 14% u zaštitnim radionicama,
- 7% je samozaposleno.

Prikaz strukture zaposlenih

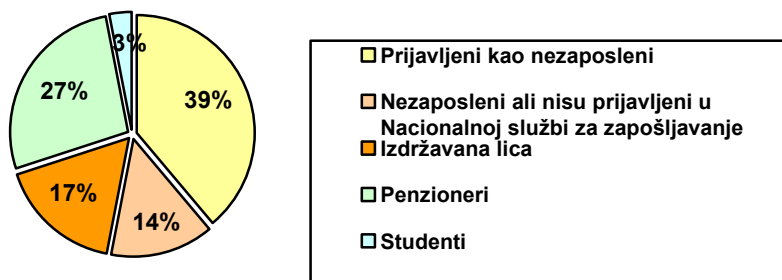

Ostali ispitanici koji su saopštili da nisu zaposleni pripadaju sledećim kategorijama:

- 39% je prijavljeno kao nezaposleno u evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje,

- 14% nije prijavljeno ali nemaju posao,
- 17% ispitanika vodi se kao izdržavana lica,
- 27% ispitanika su penzioneri,
- 3% studenti.

Prikaz strukture nezaposlenih

Prilikom upoređivanja podataka dobijenih u ovom istraživanju, sa podacima ranijih istraživanja objavljenih u publikaciji „Osobe sa invaliditetom i okruženje“ Centra za proučavanje alternativa i Handicap International-a 2001. godine, uočena je promena strukture zaposlenosti osoba sa invaliditetom.

Ovo istraživanje je pokazalo da je veći broj osoba sa invaliditetom zaposlen, u odnosu na 2001. godinu (tada je rezultat bio 87% nezaposlenih).

Moguće je da je takav podatak posledica stvarnog povećanja zaposlenosti osoba sa invaliditetom, ali, takođe, moguće da je i posledica strukture ispitanika u ovom istraživanju koje je projektovano sa ciljem da kroz adekvatne preporuke poboljša položaj pri zapošljavanju, čime je i uzorak konstruisan tako da obuhvata veći procenat mlađih ispitanika. Osim toga, neophodno je napomenuti da podatke o procentu zaposlenih osoba sa invaliditetom pruža samo pomenuto istraživanje koje je realizovao Centar za proučavanje alternativa i Handicap International ali je ono obuhvatilo samo osobe sa telesnim invaliditetom, za razliku od ovog, koje obuhvata i grupe slepih i slabovidnih, kao i gluvih i nagluvih osoba.

Na pitanje koliko su do sada puta menjali posao, 290 ispitanika od ukupnog broja je odgovorilo, i pokazalo se da je:

- 42% ispitanika imalo samo jedan posao,
- 29% je posao menjalo dva puta, a
- približno po 14% ispitanika je posao menjalo tri puta i više od tri puta.

Od ukupnog broja ispitanika, 60% je radilo u struci.

Prikupljeni podaci pokazuju da je 84% ispitanika radilo puno radno vreme. Po 8% ispitanika radilo je skraćeno radno vreme ili honorarno.

Ako se ovi podaci uporede sa preferencijama radnog vremena, stiče se utisak da bi ipak bilo potrebno obezbediti takva radna mesta za osobe sa invaliditetom koja pružaju mogućnost rada u skraćenim smenama za one osobe koje zbog svog zdravstvenog stanja ne mogu raditi puno radno vreme.

Na pitanje koja je bila motivacija ispitanicima da se zaposle, odnosno ako nisu nikada radili, šta bi ih motivisalo da se zaposle i analizirajući odgovore 783 dobijeni su sledeći rezultati:

- 67% ispitanika navodi kao osnovnu motivaciju novac,
- 15% ispitanika navodi potrebu za uključivanjem u društvo,
- 18% ispitanika navodi lične osobine (samopouzdanje, samostalnost i volju).

Može se primetiti da je novac osnovni motivator većini ispitanika, što bi se moglo objasniti lošim materijalnim položajem osoba sa invaliditetom u Srbiji.

Na kraju bloka pitanja o iskustvima sa zapošljavanjem ispitanici su mogli da se izjasne o tome, da li su imali loša iskustva na radnom mestu, međutim, nasuprot podacima da se predrasude poslodavaca navode kao jedan od osnovnih uzroka nezaposlenosti kod 83% ispitanika, na pitanje da li im se

dešavalo da se šef odnosno vlasnik firme ponaša prema njima drugačije zato što su osoba sa invaliditetom:

- samo 23% ispitanika odgovorilo je potvrdno,
- 78% ispitanika kaže da im se nije dogodilo da se kolege ponašaju prema njima drugačije zato što su osoba sa invaliditetom,
- 85% ispitanika tvrdi da nije doživelo da im se smanjuje zarada ili da im se plata ne isplaćuje kada i drugima.

Ovi podaci se mogu tumačiti na više načina. Prvo, moguće je da same osoba sa invaliditetom imaju predrasuda prema poslodavcima i da se zbog toga javlja ovakvo odstupanje u podacima. Zatim, moguće je da se poslodavci zaista drugačije odnose prema osobama koje traže posao. To bi značilo da osobe sa invaliditetom dobijaju posao od poslodavaca koji i inače imaju pozitivan odnos prema njima. Pored toga postoji mogućnost da se odnos poslodavaca i kolega menja kroz zajednički rad i kontakte sa osobama sa invaliditetom.

Podatak koji privlači pažnju jeste procenat zaposlenih osoba sa invaliditetom – 21%

Ako se uporedi da postoji znatno veći procenat osoba sa invaliditetom koje su tražile posao, čak i dosta veći procenat osoba koje žele da se zaposle, sa ovim procentom od 21% zaposlenih, podaci sugerišu da postoje izvesni problemi koji se umeću između želje da se posao nađe, traženja posla i zaposlenja.

Potrebno je sprovoditi određene vrste aktivnosti kako bi se pomoglo osobama koje žele da se zaposle da nađu adekvatno radno mesto. Jedan deo aktivnosti morao bi da pokriva rad na obezbeđivanju standarda pristupačnosti radnih mesta i uslova rada za osobe sa invaliditetom, dok bi deo aktivnosti trebalo usmeriti na rad sa samim osobama sa invaliditetom tj. potrebno je raditi na motivisanju osoba sa invaliditetom. Učesnici fokus

grupa su naglasili stav da posao nije dovoljno pasivno priželjkivati, već je nužno biti aktivan član zajednice i aktivan subjekat u traženju posla.

Tokom fokus grupa, takođe, je navedeno više slučajeva vezanih za zapošljavanje osoba sa invaliditetom koji predstavljaju dragocena svedočanstva o problemima sa kojima se osobe sa invaliditetom sreću. Pored do sada nabrojanih problema sa kojima se osobe sa invaliditetom suočavaju u životu, pa i pri pokušajima da se zaposle, potrebno je posebno naglasiti da trenutni sistem socijalne i politike zapošljavanja, po mišljenju naših ispitanika, nimalo ne stimuliše ovu grupaciju u smeru zapošljavanja.

U propisima još uvek provejava zaostavština «starih vremena» i medicinskog modela invalidnosti, pa je npr. za osobu sa invaliditetom dovoljno 1-5 godina radnog staža da bi ostvarila pravo na invalidsku penziju.

Osim toga, one ostvaruju i primanja iz budžeta za socijalnu zaštitu, a u državi koja je siromašna, ova primanja predstavljaju solidna sredstva ili, po mišljenju predstavnika koje smo intervjuisali, ne stimulišu osobu sa invaliditetom da ih se odrekne radi nekog posla koji joj donosi približno iste prihode.

U nastavku su navedeni neki od stavova učesnika fokus grupa o konkretnim iskustvima pri nalaženju posla:

„Znam devojkicu od 23 godine koja je od rođenja bukvalno u kolicima i ima samo 8 razreda. To je, dakle, bio problem, ona je faktički nesposobna, prosto rečeno. Ona nije imala šanse, pokušala je u pošti i šta ja znam gde, da se zaposli ali nije uspela. Bila je odbijena, nije to slučaj sa njom, mnogo ima naših članova koji nemaju škole. Ti treba da se zaposle. To je važno. Mi smo otvorili radno mesto pre godinu dana, ona prima platu i radni staž. Međutim, sad kad joj istekne godinu dana u novembru... Njoj treba dve godine radnog staža da bi ostvarila pravo na penziju. Tih godinu dana da je neko finansira da stekne penziju pa zatim drugo lice isto dve godine do penzije... s obzirom da njih 90 posto nema nikakvo radno mesto ili stručne kvalifikacije.“

(predstavnik organizacije osi)

„Radi se o čoveku koji je tragičnom sudbinom četrdesetih godina ostao bez jedne ruke, bez obe noge i bez jednog oka. Taj čovek je postigao ogroman uspeh kao profesor ruskog jezika elitne škole za normalnu decu, bio je šahista koji je verovatno dogurao do internacionalnog majstora, prevodilac sa ruskog jezika, pisac i sa zadovoljstvom sam sa njim proveo detinjstvo, ne smatrajući apsolutno da postoji razlika između nas.“

(javna ličnost)

„Trenutno imamo dva zaposlena, treba još jedna osoba sa invaliditetom da počne da radi i imamo četvoro ljudi angažovanih po ugovoru o delu, nemamo kontinuirani posao, ali smo na stanovištu da ne treba primati osobe sa invaliditetom, zato što su osobe sa invaliditetom, pa ih posle otpuštati zato što nema posla. Potpuno se prilagođavamo tržišnim uslovima rada, pokušavamo da kvalitetom i profesionalnošću pridobijemo tržište... najveći problem je da prema njima vladaju predrasude prema njihovim sposobnostima, to leži i u samim osobama sa invaliditetom, i oni funkcionišu prema nekom medicinskom modelu, očekuju da društvo treba da za njih nešto uradi i da im nešto da. Mi smatramo da osobe sa invaliditetom mogu da budu pouzdani partneri, da mogu da budu profesionalci u svom poslu i pokušavamo da promovišemo njihove potencijale i sposobnosti, bilo kroz projekte, bilo kroz rad u nekim preduzećima, kroz angažovanje na određenim poslovima.

(predstavnik udruženja osi i poslodavac)

„Ali ja mislim da postoji statistika da je siromaštvo najveće među osobama sa invaliditetom i mora da se uskladi sa propisima, evo u centar dolaze i zdravi po socijalnu pomoć, i oni kažu možete li da mi pomognete, kažete gde mogu da nađem posao, ali država mora da vodi računa o ovim ljudima, da u propisima, ova obaveznost za svakog poslodavca privatnika ili društva. Možda fizički invalidi mogu da rade neke administrativne poslove, postoji mogućnost za zapošljavanje, i takođe, jednako pomoći invalidima, materijalno ili za zapošljavanje, smatram da treba raditi na osnaživanju invalida, oni treba da se osmele da izađu, da traže nove edukacije, nova znanja, da se ne zatvaraju u svoje kuće i svoje prostorije.“

(predstavnik centra za socijalni rad)

„Nacionalna služba za zapošljavanje treba da ode u privrednu komoru, u udruženje preduzetnika, u ostale organizacije i da kaže zakon je izašao ljudi, baš tim rečima, i vi možete da uštedite toliko ako zaposlite OSI. Znam da ima nekih olakšica za zapošljavanje ljudi preko 55 godina starosti, ali nemam pojma o čemu se tu radi. Ja ću na Internetu da pronađem sama, ali oni tamo što nemaju računar, šta će oni da rade? Većina privatnika uopšte ne razmišlja o tome da treba neko ko je u kolicima ili možda neko ko je malo mentalno dezorijentisan i može da radi neke poslove, veliku količinu znam. Nemaju predrasude, ali kao što je rekao gospodin, 30.000 ljudi je nezaposleno, i ljudi koji su sa visokim kvalifikacijama, koji su inženjeri, neretko sede na Zavodu, tri , pet godina, deset godina. To je generalni

problem, grada i tu se uopšte ne dovodi u pitanje, ako je neko stručan, mene uopšte ne zanima, Stiven Hoking, meni se sviđa šta on radi, ne bitno kakav je. Ali ako ima posla, generalno baš me briga da li je u kolicima ili nije u kolicima, ako je neko dobar programer, on uopšte ne mora da dolazi na posao...“

(predstavnik poslodavaca)

Mišljenja o dodatnoj obuci

Ranija istraživanja (Centar za proučavanje alternativa i Handicap International 2001. godine, Centar za razvoj inkluzivnog društva i Centar za monitoring i evaluaciju - Istraživanje o motivaciji o zapošljavanju i samozapošljavanju osoba sa invaliditetom u Beogradu, 2006. godine) pokazala su da su osobe sa invaliditetom nezadovoljne načinom organizovanja njihovog obrazovanja. Ovakav stav osoba sa invaliditetom se potvrdio i u ovom istraživanju.

Posledica obrazovanja koje ne daje adekvatnu obuku i znanja potrebna za obavljanje poslova u praksi jeste potreba za dodatnom obukom kako bi se propusti u obrazovanju nadomestili.

Međutim, pokazalo se da 81% ispitanika nije nikada imao dodatnu obuku, a 11% ispitanika nije ni zainteresovano za bilo koji oblik dodatne obuke.

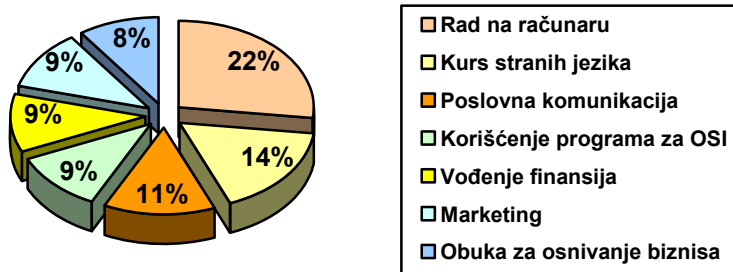
Od ukupno 166 ispitanika koji su prošli neki vid obuke, 128 navelo je i vrstu obuka koje su prolazili, i pokazalo se da je najviše ispitanika imalo obuku za rad na računarima (56%). 1/4 ispitanika prošlo je obuku za specifična zanimanja (posebni zanati, računovodstvo...), svaki deseti ispitanik se prekvalifikovao, a svaki jedanaesti prošao je kurs za strane jezike.

Ispitanici su imali mogućnost da izaberu vrste obuke za koje su zainteresovani, i to one obuke koje postoje na teritoriji Srbije i namenjene su osobama sa invaliditetom. Pokazalo se da su osobe sa invaliditetom najviše zainteresovane za:

- obuke za rad na računaru (22% od ukupnog broja odgovora),

- za kurseve stranih jezika (14% odgovora),
- poslovno komuniciranje (11% odgovora),
- Za obuku za korišćenje posebnih programa za osobe sa invaliditetom, obuku za vođenje finansija, obuke za marketing i osnivanje biznisa zainteresovano je približno jednak broj ispitanika (po 9%),
- Ostalih 18% pripada u 11% onih ispitanika koji uopšte nisu zainteresovani za dodatna usavršavanja,
- 7% čine oko 30 različitih tipova obuke koje su ocenjene kao statistički nedovoljno relevantne.

Vrste dodatnih obuka za koje su ispitanici zainteresovani

Na pitanje o metodama obuka koje bi voleli da prođu, pokazalo se da je po broju odgovora kurs na prvom mestu (31% ukupnog broja odgovora), zatim su tu seminari (25% odgovora), pa radionice i Internet kursevi (po 15% odgovora).

Ovi podaci, takođe, ukazuju na potrebu da se radi na motivaciji samih osoba sa invaliditetom, jer iako žele da rade pokazuju slabu motivisanost da unapređuju svoja znanja i veštine koje su potrebne za uspešnije obavljanje poslova, što jeste paradoksalno, jer većina anketiranih je svesna propusta u obrazovanju.

Fokus grupa, stavovi o dodatnom obrazovanju:

„Nikako da shvatim razliku između udruženja paraplegičara, udruženja distrofičara, organizacije za samostalni život invalida, organizacije... Mislim, shvatam ja razliku, ali nikako da shvatim ko je gde, ko je šta, ko realizuje

koji projekat. Da li se svađaju, da li su u miru, da li su to posebne organizacije ili su spojeni. Na primer, ja imam ideju za obrazovanje za sve osobe sa invaliditetom, da se uči i polaže za neki sertifikat koji važi u 142 zemlje sveta, ako hoćete da se zaposlite, onda to morate da imate. Ja ne znam kome da se obratim za ponudu radnog mesta ni kako da ga prilagodim za nekog sa invaliditetom, nemojte sada pogrešno da me shvatite, nikada ne znam da li će ovaj ili onaj da se naljuti iz ove ili one organizacije... i ja tako čekam i ništa ne radim po tom pitanju, i meni nije teško.“

(poslodavac)

5.

ISKUSTVA I MIŠLJENJA OSOBA SA INVALIDITETOM O SAMOZAPOŠLJAVANJU

Otvaranje sopstvenog preduzeća predstavlja još jednu opciju koja postoji kada se govori o zapošljavanju. U skladu sa tim, jedan od ciljeva ovog istraživanja je bio da se utvrdi procenat osoba sa invaliditetom zainteresovanih za ovakav oblik zapošljavanja.

Stavovi prema samozapošljavanju

Stav da za osobe sa invaliditetom koje žele da se samozaposle treba da postoje posebne pogodnosti, ali i da treba da postoji savetovanje i posebna obuka ima 86% ispitanika.

Jedan od oblika samozapošljavanja koji je posebno istican je rad od kuće, s obzirom da se procenjuje da po svojim karakteristikama i zahtevima odgovara potrebama osoba sa invaliditetom.

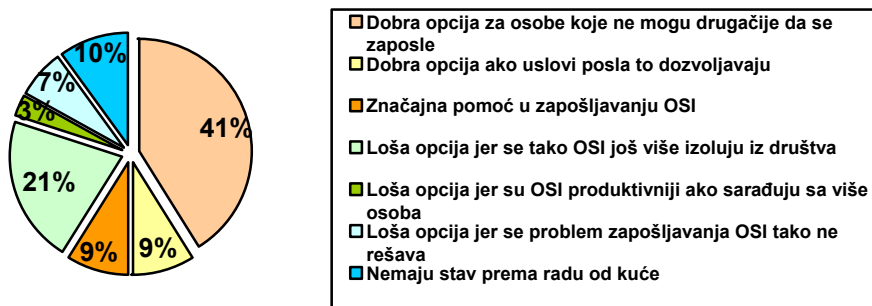
Podaci o stavovima prema radu od kuće:

- 41% ispitanika smatra da je rad od kuće dobra opcija za osobe koje ne mogu drugačije da se zaposle,
- Svaki jedanaesti ispitanik rad od kuće ocenjuje ili pozitivno kada su uslovi posla takvi da dozvoljavaju takvu organizaciju rada ili pozitivno

jer predstavlja značajnu pomoć u zapošljavanju osoba sa invaliditetom,

- Svaki peti ispitanik ocenio je rad od kuće negativno, jer se tako po njihovom mišljenju osoba sa invaliditetom još više izoluju iz društva,
- Svaki deseti ispitanik nije imao stav prema ovakvom obliku zapošljavanja.

Stavovi prema radu od kuće

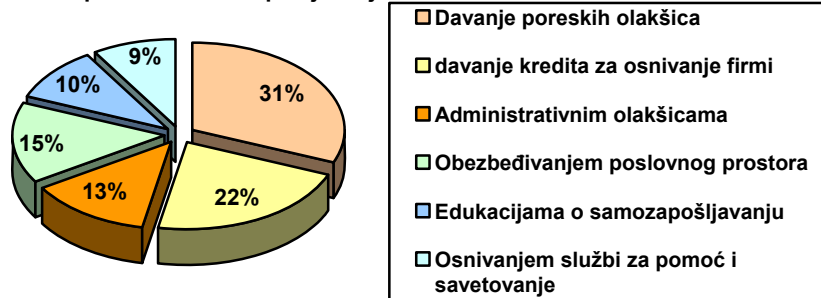
Na pitanje da li bi više odgovaralo da posao pokrenu sami ili u saradnji sa nekim:

- 28% odlučilo bi se za samostalno pokretanje posla,
- 11% bi probalo da pokrene posao sa saradnicima koji su osobe sa invaliditetom,
- polovina ispitanika je odgovorila da bi im bilo svejedno da li posao pokreću sami ili u saradnji sa nekim,
- 7% ispitanika odlučilo bi se za saradnju sa osobama koje nisu osobe sa invaliditetom.

Ispitanici su imali različite stavove o mogućim načinima povećavanja samozapošljavanja osoba sa invaliditetom:

- 31% od ukupnog broja odgovora odnosila se na davanje poreskih olakšica osobama sa invaliditetom koje žele da otvore sopstveno preduzeće,

Kako povećati samozapošljavanje osoba sa invaliditetom?

- samozapošljavanje bi se povećalo kada bi postojali krediti za otvaranje firme, 22% od ukupnog broja odgovora,
- da bi trebalo obezbediti poslovni prostor 15% od ukupnog broja odgovora i
- administrativne olakšice 13%,
- 9% odgovora odnosilo se na osnivanje posebnih službi za knjigovodstvenu i pravnu pomoć i savetovanje,
- 10% na organizovanje posebnih edukacija o mogućnostima samozapošljavanja.

Iskustva sa pokretanjem sopstvenih preduzeća

Kao što je već rečeno, ovim istraživanjem utvrđeno je da je samozaposleno 7% ispitanika od ukupnog broja ispitanika koji rade.

Prikupljeni podaci pokazuju da je 134 osobe, pokušalo neki od oblika samozapošljavanja, što je 15% od ukupnog broja ispitanika.

Od tog broja 40% ispitanika okušalo se u trgovini, skoro svaki treći ispitanik pokušao je osnivanje preduzeća koje bi se bavilo nekim oblikom uslužnih delatnosti (knjigovodstvo, agencijski poslovi, ugostiteljstvo...). Svaki deseti ispitanik probao je osnivanje zanatskog preduzeća, a svaki dvadeseti je probao osnivanje preduzeća za neki oblik proizvodne delatnosti.

Ispitanici koji nisu pokušali da osnuju sopstveno preduzeće izjašnjavali su se o delatnosti za koju bi se oni odlučili kada bi bili u situaciji da pokreću svoj biznis - odgovori su bili veoma slični: trećina ispitanika odlučila bi se za trgovinu, svaki peti ispitanik za uslužne delatnosti, svaki deseti za zanatsku firmu, a oko 6% ispitanika odlučilo bi se za proizvodnu delatnost.

Ispitanici koji su pokušali da pokrenu sopstveno preduzeće odgovorili su i na pitanje kome su se obraćali na teritoriji svoje opštine za informacije i pomoć, od ukupno 134 osobe dobijeni su sledeći podaci:

- 78% obraćalo se opštinskim vlastima - 24% dobilo informacije ili traženu pomoć,
- 80% osoba obraćalo se za pomoć i Nacionalnoj službi za zapošljavanje, a od njih je svaki treći dobio traženu pomoć,
- 70% ispitanika obratilo se ili udruženjima osoba sa invaliditetom ili prijateljima, polovina je dobila tražene informacije,
- Polovina ispitanika tražila je pomoć od nevladinih organizacija, pri čemu je svaki deseti ispitanik dobio informacije,
- Takođe, jedan broj se obraćao Centru za socijalni rad, medijima, i direktno poslodavcima i u državnom i u privatnom sektoru, ali je samo 15% njih dobio traženu pomoć,

Uočljivo je da postoji izvestan broj osoba koje su pokušale da osnuju svoje preduzeće, ali da je mali broj njih na taj način trenutno radno angažovan.

Anketirani su se obraćali mnogim ustanovama, ali su na malo mesta dobijali pomoć, što navodi na zaključak da je doista potrebna posebna služba koja bi zainteresovanima mogla davati potrebne informacije i savete.

Učesnici fokus grupa su imali različita mišljenja o samozapošljavanju. Po nekima je to dobra opcija za osobe koje se ne mogu drugačije zaposliti, ali postoje i shvatanja da bi takav oblik zapošljavanja bio još jedan vid izolacije osoba sa invaliditetom iz društva. Ovakav stav je najverovatnije rezultat toga

da je poimanje samozapošljavanja različito. Neki od učesnika fokus grupa samozapošljavanje su poistovetili isključivo sa pojmom „rada od kuće“, dok su drugi smatrali da je samozapošljavanje, ustvari, osnivanje sopstvenih firmi.

Fokus grupa, stavovi i iskustva sa pokretanjem sopstvenih preduzeća

„Što se tiče samih osoba sa invaliditetom šta oni mogu da rade, ja ne bih da dajem savete, ali mislim da treba iskoristiti klimu koja nesumnjivo ovde postoji, a to je, ne znam, moraju oni sami da se potrude da ne žive paralelno sa nama, nego sa nama, i da kod onog dela među tom populacijom stepen preduzimljivosti je 5%, i ja i moja služba možemo da im pomognemo da razrade biznis plan ako žele da budu preduzetnici (predstavnik opštinske uprave)“

„Među tim osobama ima daleko, daleko sposobnijih ljudi za mnogo zanimanja od nekih drugih, bilo da rade samostalno, bilo za nekoga, za neki prihod. Što ne bi moglo lice sa invaliditetom da ima sad neku svoju pakerajsku radnju, da pakuje onaj šećer ili ne znam, so da pakuje, siguran sam da svaki privrednik koji se bavi prodajom, odnosno svaki privrednik koji se bavi nekom proizvodnjom, možemo da utičemo na njega da kažemo da ima obavezu da tog i tog uzima neke proizvode, ja sam siguran da bi to svako prihvatio, to bi svako radio, prvo, što sam rekao, stvarno moramo da osposobljavamo ljude za određena zanimanja, e kad smo osposobili da stvaramo uslove za zapošljavanje kod privatnih lica a prvenstveno, kao ono što sam napomenuo, prvenstveno za otvaranje sopstvenih radnji, verujte da bismo tu mogli da postignemo veliki uspeh (predstavnik udruženja preduzetnika)“

6.

SAMOPROCENE SPREMNOSTI

Podaci o spremnosti osoba sa invaliditetom da se zaposle i budu aktivni u akcijama za poboljšavanje statusa osoba sa invaliditetom su dobijeni izračunavanjem proseka samoprocena osoba sa invaliditetom.

Ispitanici su ocenjivali svoju spremnost za određene aktivnosti ocenama od 1, što bi značilo da nisu uopšte spremni, do 5, što znači da su spremni u potpunosti.

Na osnovu prosečnih dobijenih rezultata može se reći da su ispitanici procenili da su najviše spremni da se zaposle u državnoj firmi, a najmanje spremni da otvore svoje preduzeće i da ulažu novac u sopstveno preduzeće.

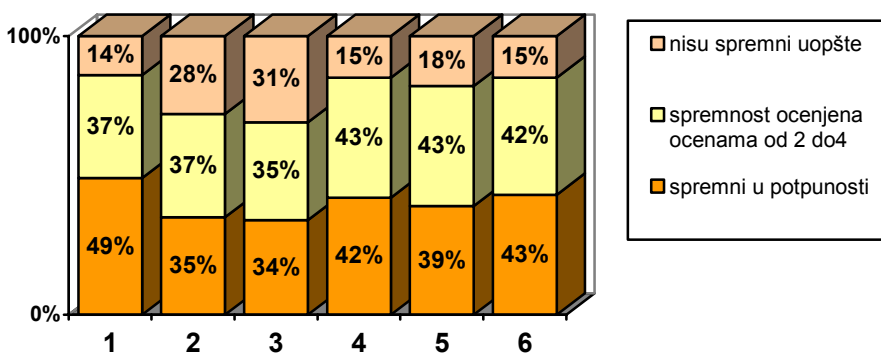
Analiza je pokazala i sledeće rezultate :

- 28% ispitanika procenjuje da uopšte nije spremno da se zaposli u preduzeću koje je u privatnom vlasništvu,
- 14% ispitanika nije uopšte spremno da se zaposli u preduzeću u vlasništvu države.

Sa druge strane:

- 35% ispitanika ocenjuje da je u potpunosti spremno da se zaposle u privatnoj firmi,
- 49% ispitanika tako ocenjuje svoju spremnost da rade u državnoj firmi,
- 31% ispitanika nije uopšte spremno da otvori sopstveno preduzeće,
- 15% ispitanika daje isti odgovor za ulaganje novca u sopstvenu firmu.

Samoprocene spremnosti

- 1 - spremnost da se zaposli u firmi u vlasništvu države
- 2 - spremnost da se zaposli u preduzeću u privatnom vlasništvu
- 3 - spremnost da otvori sopstveno preduzeće
- 4 - spremnost da ulaže novac u sopstveno preduzeće
- 5 - spremnost da učestvuje u akcijama za povećavanje zapošljavanja OSI
- 6 - spremnost da učestvuje u akcijama za povećavanje samozapošljavanja OSI

Podaci pokazuju da je spremnost da rade u preduzeću u privatnom vlasništvu opada sa godinama, odnosno ispitanici koji su mlađi pokazuju veću spremnost da se na taj način zaposle. Isti trend primećen je i za

procenu spremnosti da se zaposle u državnoj firmi. Najviše spremni da otvore sopstvenu firmu jesu ispitanici srednjih godina, a rizik ulaganja novca u sopstvenu firmu najpre bi prihvatili ispitanici starosti od 25 do 35 godina.

Primetno je da spremnost da se zalažu za položaj osoba sa invaliditetom, takođe, opada sa godinama.

Pokazalo se da su osobe koje su višestruko ometene procenjivale da su u potpunosti spremne da otvaraju svoju firmu i ulažu novac u nju (42% ispitanika ocenjuje da je u potpunosti spremno), dok su osobe koje su slepe ili slabovide kao i osobe gluve i nagluve u istom procentu ocenjivale da nisu spremne uopšte za takve aktivnosti.

Preko 45% osoba sa višestrukom ometenošću ocenjuje da nije spremno uopšte da radi u preduzeću čiji je vlasnik privatnik, dok 42% gluvih i nagluvih osoba ocenjuje da je u potpunosti spremno da radi u takvoj firmi. Nasuprot takvoj podeljenosti za rad u preduzećima u privatnom vlasništvu, spremnost za rad u državnoj službi oko polovine ispitanika procenjuje najvišom ocenom, bez obzira na kategoriju invalidnosti.

Polovina ispitanika sa telesnim invaliditetom procenjuje da je u potpunosti spremno da učestvuje u aktivnostima za povećavanje zapošljavanja i samozapošljavanja osoba sa invaliditetom, dok je procenat ispitanika koji su spremni da se na taj način aktiviraju znatno manji u drugim kategorijama.

Pokazalo se da stepen spremnosti da se zaposle u privatnoj firmi raste sa stepenom obrazovanja, a toliko izražena pravilnost nije nađena za ocenu spremnosti da rade u državnoj firmi.

Ista pravilnost pokazala se i kod ocene spremnosti da otvaraju sopstveno preduzeće i da u svoju firmu ulažu novac, kao i kod ocene spremnosti da učestvuju u aktivnostima za poboljšavanje položaja osoba sa invaliditetom

pri zapošljavanju i samozapošljavanju - znatno su spremniji ispitanici koji su obrazovaniji.

Pored toga utvrđeno je i da se ocena spremnosti menja u zavisnosti od prihoda koje osobe sa invaliditetom ostvaruju. Osobe sa invaliditetom koje imaju male prihode spremnije su da rade u privatnoj firmi, ali su zato osobe sa invaliditetom koje imaju visoke prihode spremnije da otvore sopstvenu firmu.

Ocene spremnosti zavisile su i od mesta stanovanja ispitanika. Oko 60% ispitanika iz Kikinde, Sombora, Pančeva, Vršca i Sremske Mitrovice ocenjuje da su u potpunosti spremni da se zaposle u privatnoj firmi, dok oko 50% ispitanika iz Rakovice, Valjeva i Požarevca ocenjuje da nije spremno uopšte da radi u privatnoj firmi.

U potpunosti spremni da otvaraju sopstveno preduzeće po sopstvenim procenama su stanovnici Požege, Vračara i Rakovice, jer oko polovine ispitanika iz tih mesta odgovara da je u potpunosti spremno da otvori firmu.

Upoređivanjem prosečnih vrednosti samoprocena ispitanika koji žive u različitim mestima utvrđeno je da su ispitanici iz: Kikinde, Pančeva, Vračara, Sombora, Prijepolja, Sremske Mitrovice, Vršca, Novog Beograda i Požege, spremniji od ostalih ispitanika da se zaposle u privatnom preduzeću.

Ispitanici iz: Valjeva, Požarevca, Ade, Kragujevca, Kikinde, Leskovca, Sombora, Negotina, Subotice i Požege spremniji su od ostalih da se zaposle u državnom preduzeću.

Samoprocene ispitanika iz: Kragujevca, Bogatića, Niša, Rakovice, Novog Beograda, Vračara, Požege i Merošine pokazuju da su ovi ispitanici spremniji od ostalih da otvaraju svoje firme i ulažu novac u svoje firme.

Što se tiče spremnosti da učestvuju u aktivnostima za poboljšavanje mogućnosti za zapošljavanje osoba sa invaliditetom, na osnovu proseka samoprocena može se reći da su ispitanici iz: Pančeva, Negotina, Sremske Mitrovice, Vršca, Merošine, Leskovca, Požege, Zaječara, Bogatića i Novog Beograda spremniji od ispitanika iz drugih mesta koja su pokrivena istraživanjem. Slični rezultat dobijen je i za spremnost za zalaganje za poboljšavanje mogućnosti za samozapošljavanje. Idenični stavovi izneti su i tokom fokus grupa.

Fokus grupa, stavovi o spremnosti za samozapošljavanje:

„Ne možete vi da očekujete osobe sa invaliditetom koje su stalno zatvorene u kući da odjednom postanu privatni preduzetnici. Ja sam već 27 godina korisnik invalidskih kolica, ja imam i više od 20 godina... Iako nisam bio aktivan učesnik društvenih zbivanja, ja sam u kući živeo veoma ugodan život, meni se u kući puno lepih stvari dešavalo, obrazovao sam se, čitao knjige, gledao filmove, gledao obrazovne emisije... U međuvremenu sam osnovao svoju firmu za grafički dizajn i imam zajedničku firmu sa udruženjem paraplegičara koja se bavi grafičkim uslugama. Sada bih mogao da zaposlim 10 osoba sa invaliditetom i da ih otpustim posle dva meseca, jer nema posla. Ja hoću zaista da poslujemo tržišno i kako se šire poslovi, tako dobijemo mogućnosti za zapošljavanje osoba sa invaliditetom. (osoba sa invaliditetom i poslodavac)

7.

MIŠLJENJA OSOBA SA INVALIDITETOM O PODRŠCI KOJU MOGU DOBITI NA TERITORIJI SVOJE OPŠTINE

Analizirani su i podaci koji se tiču procene različitih institucija na teritoriji opština na kojima ispitanici žive po spremnosti da pomognu zapošljavanje osoba sa invaliditetom.

Ispitanici su ocenjivali institucije i organizacije iz državnog, društvenog i poslovnog sektora, ocenama od 1 do 5, pri čemu su ocenu 1 davali organizacijama koje su najmanje spremne da pomognu, a ocenu 5 organizacijama koje su po njihovom mišljenju najviše spremne da pomognu osobama sa invaliditetom da se zaposle.

mesto	Opštinske vlasti	Centar za socijalni rad	Udruženja OSI	Nacionalna služba za zapošljavanje	Mediji	Poslodavci u državnom sektoru	poslodavci u privatnom sektoru
Barajevo	3,68	3,56	3,33	3,89	2,61	3,11	3,33
Kraljevo	2,85	2,82	3,54	2,62	2,18	2,33	2,17
Zaječar	2,50	2,80	4,19	2,70	3,00	2,80	2,15
Rakovica	2,49	2,62	3,22	2,38	2,04	2,02	1,87
Ada	2,00	2,60	3,40	2,70	1,70	2,20	1,80
Merošina	2,60	2,50	2,60	1,89	2,33	2,33	1,22
Novi Beograd	2,55	2,44	3,04	2,63	2,11	1,98	1,98
Surdulica	2,70	2,40	4,30	3,20	2,40	1,80	1,10
Čajetina	2,70	2,40	4,30	3,20	2,40	1,80	1,10
Bogatić	2,46	2,38	2,85	2,75	2,58	3,08	1,67
Prijepolje	2,07	2,36	2,21	2,00	1,57	1,93	2,07
Vračar	2,48	2,33	2,83	2,35	1,68	1,68	1,68
Novi Sad	2,23	2,31	3,62	2,69	2,10	1,67	1,33
Subotica	2,13	2,24	3,79	2,05	1,58	1,53	1,29
Požega	2,40	2,10	4,60	2,90	1,80	1,80	1,10
Čačak	2,57	2,05	3,30	2,95	2,14	1,92	1,84
Niš	2,26	1,93	2,64	2,12	1,89	1,74	1,56
Leskovac	2,09	1,92	4,00	1,95	2,26	1,58	1,18
Sremska Mitrovica	2,04	1,84	3,22	1,70	1,58	1,24	1,08
Vršac	2,04	1,84	3,22	1,70	1,58	1,24	1,08
Pančevo	2,13	1,80	3,39	1,92	1,62	1,28	1,10
Kragujevac	1,97	1,80	3,44	2,17	1,79	1,55	1,15
Sombor	2,79	1,79	4,79	2,68	1,57	1,64	1,25
Negotin	2,00	1,78	4,47	1,89	2,22	1,44	1,12
Valjevo	1,38	1,55	3,45	2,14	1,83	1,21	2,83
Požarevac	1,38	1,55	3,45	2,14	1,83	1,21	2,83
Kikinda	2,32	1,32	4,68	2,37	1,11	1,53	1,11

Rezultati pokazuju da su ispitanici procenili da su privatni preduzetnici najmanje spremni da im pomognu da se zaposle (prosečna ocena 1,7) kao i poslodavci u državnom sektoru (prosečna ocena 1,8).

Kao najspremnije da im pomognu pri zapošljavanju, ispitanici su ocenili udruženja osoba sa invaliditetom (prosečna ocena 3,4), a mediji, centri za socijalni rad, opštinske vlasti i Nacionalna služba za zapošljavanje ocenjeni su kao manje spremni dobivši prosečne ocene nešto veće od 2.

Opštinske vlasti dobile su najviše ocene od ispitanika iz Barajeva, Kraljeva, Sombora i Surdulice. Takođe su prosečnim ocenama od oko 2,5 ocenjene opštine: Čajetina, Merošina, Čačak, Novi Beograd, Zaječar, Rakovica i Vračar.

Centri za socijalni rad po procenama ispitanika su najviše spremni da pomognu na sledećim opštinama: Barajevo, Kraljevo, Zaječar, Rakovica, Ada, Merošina, Novi Beograd, Surdulica, Prijepolje i Vračar.

Ispitanici iz: Sombora, Kikinde, Požege, Negotina, Surdulice, Čajetine, Zaječara, Leskovca, Subotice i Novog Sada procenili su udruženja osoba sa invaliditetom prosečnim ocenama preko 4 po spremnosti da im pomognu pri zapošljavanju.

Nacionalna služba za zapošljavanje ocenjena je kao najspremnija na teritoriji: Barajeva, Surdulice, Čajetine, Čačka, Požege, Bogatića, Zaječara, Ade, Novog Sada, Sombora, Novog Beograda i Kraljeva.

Mediji koji pokrivaju teritorije: Zaječara, Barajeva, Bogatića, Surdulice, Čajetine, Merošine, Leskovca, Negotina, Kraljeva, Čačka, Novog Beograda, Novog Sada i Rakovice procenjeni su kao spremniji nego mediji koji pokrivaju druge teritorije u Srbiji.

Poslodavce u državnom sektoru kao spremnije da pomognu ocenili su sugrađani iz: Barajeva, Bogatića, Novog Beograda, Zaječara, Merošine, Kraljeva, Ade, Rakovice, Prijepolja i Čačka.

Poslodavce u privatnom sektoru kao spremne da pomognu ocenili su ispitanici iz: Barajeva, Valjeva, Požarevca, Kraljeva, Zaječara, Prijepolja, Novog Beograda, Rakovice, Čačka i Vračara.

Analizirajući ove podatke mogao bi da se izvede zaključak da se ocene spremnosti različitih institucija i organizacija iz državnog, društvenog i poslovnog sektora razlikuju u zavisnosti od opštine na kojoj žive ispitanici. S obzirom da ispitanici sa nekih opština svim institucijama i pomenutim organizacijama daju više ocene, može se pretpostaviti da se sa jedne strane razlikuju same organizacije državnog, društvenog i poslovnog sektora, tj. da su na nekim opštinama upućenije u probleme sa kojima se susreću osobe sa invaliditetom, i da su spremnije da im pomognu u traženju posla. Sa druge strane, može se pretpostaviti da ispitanici sa nekih opština imaju blaže kriterijume ocenjivanja.

Ispitanici su navodili aktivnosti i akcije za pomoć pri zapošljavanju i samozapošljavanju, koje postoje na njihovim opštinama, samo 8% ispitanika je moglo da navede neku aktivnost koja postoji na njihovoj opštini, a koja je usmerena na zapošljavanje osoba sa invaliditetom.

Većina od ovih ispitanika upoznata je sa akcijama koje sprovodi Nacionalna služba za zapošljavanje, zatim sa podrškom koju opština daje poslodavcima koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom i sa akcijama za samozapošljavanje osoba sa invaliditetom.

Od ukupno 998 ispitanika, 94% koji su odgovorili na pitanje da li im je poznato da li neka druga opština ili grad imaju više aktivnosti i akcija za pomoć osobama sa invaliditetom, odnosno:

- 78% odgovorilo je da nije upoznato, a

- 15% ispitanika smatra da druge opštine nemaju više aktivnosti.

Samo 69 ispitanika odgovorilo je da je upoznato sa aktivnostima koje se sprovode u cilju poboljšanja mogućnosti zapošljavanja osoba sa invaliditetom na drugim opštinama, ali je od njih samo 25 moglo da navede neku od aktivnosti, tako da ti odgovori nisu dalje analizirani jer nisu pouzdani usled malog broja ispitanika koji su dali odgovor.

8.

UPOZNATOST SA PROPISIMA

Istraživanje je obuhvatilo samoprocenu ispitanika o upoznatosti sa zakonskim aktima koja se tiču diskriminacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

Ispitanici su ocenjivali upoznatost sa datim propisima ocenama od 1 do 5, gde je 1 označavalo da nisu upoznati uopšte, a 5 da su upoznati sa datim propisima u potpunosti.

Rezultati pokazuju da ispitanici ocenjuju da su jako malo upoznati sa domaćim i međunarodnim propisima koji se tiču diskriminacije i zapošljavanja osoba sa invaliditetom, jer se ocene kreću od 1,7 do 2,2.

Na osnovu dalje analize utvrđeno je da su ispitanici iz Negotina, Vračara, Leskovca i Novog Beograda više od drugih ispitanika upoznati sa našim propisima koji se tiču diskriminacije nad osobama sa invaliditetom (prosečne samoprocene se kreću od 2,6 do 3,1), našim propisima koji se tiču zapošljavanja osoba sa invaliditetom (prosečne samoprocene se kreću od 2,5 do 2,8), međunarodnim propisima koji se tiču diskriminacije nad osobama sa invaliditetom (prosečne ocene od 2,1 do 2,6) i međunarodnim propisima o zapošljavanju osoba sa invaliditetom (prosečne ocene od 2,1 do 2,5).

9.

ZAKLJUČCI O OČEKIVANJIMA ISPITANIKA I UČESNIKA FOKUS GRUPA I PREPORUKE

Očekivanja od države

Analizom rezultata istraživanja u obe istraživačke faze putem upitnika i fokus grupa, identifikovano je, da su po mišljenju ispitanika i učesnika fokus grupa najveća očekivanja od države.

1. Potreban je korenit zaokret od medicinskog do inkluzivnog modela invalidnosti zahteva velike napore i znatna sredstva, a pre svega usaglašenost u ključnim stavovima i aktivnu saradnju svih interesnih grupa u implementaciji strateški osmišljenih aktivnosti. Stav ispitanika je da se još uvek mnogo toga kada je u pitanju poboljšanje zapošljavanja osoba sa invaliditetom, radi stihijski i neorganizovano. Problem zapošljavanja osoba sa invaliditetom nije problem samo jednog ministarstva, jer obuhvata širok spektar tema vezanih i za socijalnu politiku, za strategiju povećanja zaposlenosti, za reformu obrazovnog sistema, ali i za fiskalnu politiku.
2. Analiza istraživanja navodi na smernice za aktivnijom saradnjom državnih institucija. Politika stimulisanja osoba sa invaliditetom da ne rade, to jest njihovog brzog sklanjanja sa otvorenog tržišta rada brzo po završetku obrazovanja ili putem odredbi o pravu na invalidsku penziju samo destimuliše procese koji dovode do aktiviranja ove najveće manjinske grupe.
3. Očekivanja ispitanika su da država počne sa inicijativom po pitanju dvosmerne informisanosti i to: osobe sa invaliditetom o predlozima i procesima koji su vezani za reformske procese u sistemu socijalne zaštite, obrazovanja, zapošljavanja, ali i šire, o zajednici u kojoj žive, ali i šire društvene zajednice o osoba sa invaliditetom, problemima, kao i potencijalima koje one imaju.
4. Osobe sa invaliditetom imaju potrebu da se u državi stvori jedinstvena baza podataka o osobama sa invaliditetom. Stavovi učesnika fokus

- grupa su da bez jedinstvene baze podataka sa podacima o broju, obrazovanju, materijalnom položaju, teritorijalnoj rasprostranjenosti itd. nije moguće efikasno i kvalitetno rešavati nagomilane probleme osoba sa invaliditetom u Srbiji.
5. Neophodna je reforma centara za socijalni rad i Nacionalne službe za zapošljavanje putem doedukacije zaposlenih, jer je istraživanjem identifikovano da zaposleni u ovim službama često nemaju dobru komunikaciju i saradnju sa osobama sa invaliditetom.
 6. Što se tiče obrazovanja osobe sa invaliditetom smatraju da će se smanjenje predrasuda postići stvaranjem mogućnosti za uključivanje osoba sa invaliditetom u sve aspekte društva od najmlađeg uzrasta. Neophodno je da država podrži inkluzivno obrazovanje i to od predškolskog uzrasta pa sve do visokoškolskih institucija, jer je vrlo logična i realna pretpostavka ispitanika da se predrasude razvijaju tokom odrastanja, odnosno da se ova situacija može rešiti ako se od malih nogu deca edukuju o različitostima i komuniciraju jedni sa drugima. Takođe, očekivanja učesnika ovog istraživanja su da država utiče na reforme nastavnih planova i programa i sl., omogući edukaciju nastavnog kadra i ostalih zaposlenih u nastavnim institucijama za rad sa osoba sa invaliditetom. Velika očekivanja od države kada je obrazovanje u pitanju su usmerena na povećanje broja zanimanja za osobe sa invaliditetom i ukidanje zanimanja koja uopšte nisu potrebna tržištu rada, kao i zanimanja koja se povezuju sa tipom invaliditeta (slepi maseri ili telefonisti)
 7. Neophodnost je da se donese Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom. Ipak na osnovu ovog istraživanja ostaje i dalje ostaje dilema da li poslodavce kažnjavati ili stimulisati da zaposle osobe sa invaliditetom?

Očekivanja od lokalne samouprave

1. Pre svega u smislu ostvarivanja konkretnije i bolje saradnje organa lokalne samouprave sa osoba sa invaliditetom i organizacijama osoba sa invaliditetom.
2. Takođe, ispitanici smatraju da je neophodno i osnivanje stalnog tela pri opštinama koje bi bilo zaduženo za osobe sa invaliditetom, bilo u formi resornog odbora ili saveta za osobe sa invaliditetom, što su neki od načina koje smo identifikovali ovim projektom.
3. Velika su i očekivanja od opština posle usvajanja novog Zakona o lokalnoj samoupravi, po kome će opštine raspolagati znatno većim sredstvima, pa se upozorava da bi bilo neophodno deo sredstava (pre)usmeriti i ka osobama sa invaliditetom.
4. Takođe, očekivanja od svih javnih i državnih institucija, jeste da bi trebalo u procesu zapošljavanja osoba sa invaliditetom, one prve da zaposle izvestan broj pripadnika ove populacije, kako bi pozitivnim primerom stimulisale i ostale interesne grupe, a pre svih poslodavce, da aktivno pomognu na ovom polju.

Očekivanja od poslodavaca

1. Odnos bez predrasuda - osobe sa invaliditetom žele objektivno vrednovanje njihovih kvaliteta i talenata.
2. Ipak deo ispitanika se zalaže i za uvođenje principa pozitivne diskriminacije kada je reč o odnosu poslodavac - osoba sa invaliditetom, uzimajući u obzir brojne probleme koje osobe sa invaliditetom imaju ne samo pri zapošljavanju, već i u svakodnevnom životu u odnosu na osobe bez invaliditeta.

Očekivanja na ličnom planu

1. Pre svega, neophodno je osobe sa invaliditetom motivisati da se uključe u sve društvene tokove, jer ovu populaciju, po mišljenju ispitanika, odlikuje nedostatak sigurnosti i volje, kao i nepoverenje iskazano prema osobama bez invaliditeta, ali i institucijama. Dakle, predrasude su

dvosmerne, imaju ih i osobe sa invaliditetom prema osobama bez invaliditeta, kao i prema drugim osobama sa invaliditetom. Nedostatak adekvatnog obrazovanja i malo ulaganje u lično obrazovanje glavna su kočnica uspešnog zapošljavanja osoba sa invaliditetom, pa su ovo i smernice za dalje aktivnosti koje se moraju sprovesti u procesu ne samo zapošljavanja, već i integracije osoba sa invaliditetom u društvo.

Očekivanja ispitanika od medija

1. Uzimajući u obzir poteškoće analiziranja samoprocena ispitanika, ipak se može zaključiti da bi deo aktivnosti na poboljšavanju položaja osoba sa invaliditetom pri zapošljavanju morao da obuhvata i informisanje o pravima osoba sa invaliditetom i važećim zakonskim aktima. U prethodnim segmentima analize fokus grupnih intervjuva u više navrata je istaknuto da je informisanost osoba sa invaliditetom, po mišljenju ispitanika, na veoma niskom nivou, ali i da je informisanost ostalih ciljnih grupa prema osobama sa invaliditetom takođe neadekvatna.

Preporuke

Navedena očekivanja ispitanika koji su odgovore davali popunjavajući upitnik i učesnika fokus grupa koji su svoje stavove iznosili u razgovorima sa projektnim timom, dozvoljavaju istraživačkom timu koji je realizovao projekat da iznese sledeće preporuke:

- Narodna Skupština Srbije treba da usvoji Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom, koji će sadržati kvote za zapošljavanje osoba sa invaliditetom predviđene za poslodavce
- Preporučuje se da Vlada Republike Srbije preduzme akcije koje su obuhvaćene Strategijom unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji, koju je usvojila 28. decembra 2006.

- Za Vladu Republike Srbije bi bilo od značaja da omogući stvaranje jedinstvene baze podataka osoba sa invaliditetom koje žive na teritoriji Republike Srbije.
- Vlada Republike Srbije, odnosno nadležna ministarstva treba da uvedu inkluzivno obrazovanje u svim predškolskim i školskim ustanovama
- Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike treba da razvije mehanizme i mere praćenja i kontrole sprovođenja Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom odmah posle njegovog usvajanja.
- Takođe, Ministarstvo rada zapošljavanja i socijalne politike u saradnji sa nadležnim ministarstvima treba da prati i pomogne sprovođenje zakona o sprečavanju diskriminacije nad osobama sa invaliditetom.
- Lokalne samouprave treba da podstiču i pomažu stvaranje saveta za osobe sa invaliditetom na lokalnom nivou i podržavaju razmenu informacija između osoba sa invaliditetom i poslodavaca na lokalnom nivou.
- Za Savet za osobe sa invaliditetom u lokalnim samoupravama je preporuka ovog istraživanja, da formiraju uz pomoć svoje opštine, posebnu službu koja bi zainteresovanima mogla davati potrebne informacije i savete za zapošljavanje. Zainteresovani mogu biti osobe sa invaliditetom, ali i potencijalni poslodavci.
- Usluge centara za socijalni rad i nacionalne službe za zapošljavanje treba da zaposlene upute na doedukaciju o novim propisima i odnosima prema osobama sa invaliditetom, a u skladu sa socijalnim modelom invalidnosti.
- Lokalna uprava, centri za socijalni rad i nacionalna služba za zapošljavanje treba da ostvare veću saradnju u cilju razmene informacija koje bi mogli da pružaju zainteresovanim osobama sa invaliditetom ili poslodavcima.

- Preporuka poslodavcima je da će otvorenijim pristupom i pružanjem šanse za rad osobama sa invaliditetom, dobiti radnike koji su barem onoliko produktivni kao i radnici bez invaliditeta.
- Poslodavci treba da se savetuju sa osobama sa invaliditetom u lokalnoj samoupravi ili sa udruženjima osoba sa invaliditetom da bi omogućili opremanje radnog mesta po standardima za svaki tip invaliditeta.
- Preporuka medijima je da prate moto svetskog pokreta osoba sa invaliditetom „Ništa o nama bez nas“ i uključe u programe informisanja javnosti veći broj informacija i emisija za osobe sa invaliditetom, ali i o osobama sa invaliditetom. Na taj način mogu da pomognu stvaranju pozitivnog odnosa društva prema osobama sa invaliditetom, njihovim sposobnostima i većoj konkurentnosti osoba sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada.

I na samom kraju, uključićemo citate/preporuke, koje su dali učesnici fokus grupa:

„Mislim da je za sva četiri nivoa (država, lokalne vlasti, poslodavci i osobe sa invaliditetom, prim.aut) ključna reč samoinicijativa osoba sa invaliditetom, mislim da smo daleko od neke regulative i još dalje od obaveznosti da se neke osobe sa invaliditetom zapošljavaju, jer tržište je to koje će da diktira oblik i broj zapošljavanja i zdravih i osoba sa invaliditetom, država je u obavezi socijalnu politiku da vodi, i mislim da je baza podataka veoma bitna, jer ni vi, a ni mi ne raspoložemo podatke o kom broju osoba sa invaliditetom se radi, kakvi su njihovi interesi i tako dalje“
(predstavnik privredne komore)

„Osobe sa invaliditetom treba prihvatiti kao ravnopravne građane ovog društva koji imaju ustavno pravo da biraju i da budu birani i sve ostalo, pravo na rad, iskoristiti te ljude na pravi način da budu korisni građani ovog društva i šta, najskuplji invalid jeste onaj kada mu država nešto daje i svaki građanin, onaj zdrav i prav, on je najskuplji kada mu država nešto daje. A ako od invalida napravimo poreskog obveznika, to je stvarno vrhunac društvenog uspeha.“
(predstavnik udruženja preduzetnika)

„Ono što bi se moglo uraditi, što se u praksi često dešava, jeste problem sa informacijama. Oni dođu kod nas da dobiju informacije o zapošljavanju ali nemaju informacije iz na primer lokalne samouprave ili ustanove socijalne zaštite, bilo bi dobro možda na lokalnom nivou da postoji ustanova gde bi oni mogli da dobiju sve te informacije, a da nadležne institucije budu te koje će biti zadužene da arhiviraju i ažuriraju te informacije.“

(predstavnik NSZ)

„Trebalo bi zaista da postoji služba koja će da brine o osobama sa invaliditetom, od početka do kraja. Od početka osposobljavanja do zapošljavanja. A u sadašnjoj situaciji ne znam koliko može da postoji zapošljavanje, da traži neki privrednik, pogotovo ovi koji imaju više zaposlenih, treba da mu se ponudi neko lice sa invaliditetom, ali mora da ima podatke šta to lice može da radi, koji posao može obavljati u sadašnjoj situaciji. Ali, kažem nikad nije kasno ni hvatati korak za budućnost, a sadašnjost rešavati kako se može i mora, ali stvarati sadašnjost koja je za budućnost.“

(predstavnik udruženja preduzetnika)

„Stvarno ljudi treba da se uče timskom radu, kada radimo, svaka vaška radi obaška, a mnogo je lakše to uraditi. Mi smo imali neka korisna partnerstva, saradnja je bila vrlo dobra, mada i tu dolazi do sukoba. Institucija kad se formira, ona postane sama sebi cilj i šta se događa, više nisu važni ti invalidi, nego da se oni još zaposle, da se to proširi, da idu na ovaj u inostranstvo, ovamo tamo.“

(predstavnik organizacije osoba sa invaliditetom)

„Nekada je centar imao izuzetnu ulogu u zapošljavanju mnogo invalida dok su postojale proizvodne fabrike bez i budućnosti i imao je po zakonu određeni broj invalida koji su oni bili dužni da prime, i sad ima ljudi koji rade pod određenim beneficijama. Sad u kakvom se stanju ovo društvo nalazi i tranzicija i industrija ne radi i te fabrike ne rade, dosta se invalida nama obraća uvek se to završava da ostvare prava ili za tuđu negu ili neku vrstu subvencije ali vrlo malo, vrlo malo je mogućnosti centra kao institucije da može ljudima da pomogne oko zapošljavanja.“

(predstavnik centra za socijalni rad)

„Trebalo bi obavezno pri opštini formirati posebno telo koje će se samo baviti problematikom invalida i to svih i slepih i slabovidih i distrofičara i paraplegičara, možda bi čak tada i manje sredstava trebalo za ova udruženja, možda bi predstavnici mogli da rade u tom telu i da im se jednako plaća, sve informacije, da tu imamo jednu bazu podataka da tu imaju izdvojena određena i da se odatle krene, a ne posebno da se izdvaja za savez slepih, posebno za distrofičare, posebno i onda kada stranka dođe kod nas prvo moramo da vidimo kojoj grupi invalida ona pripada pa da je šaljemo ovde ili kontaktiramo, znači, neuređeno nam je što se osoba sa

invaliditetom tiče sve. Od njihovih prava, od njihovog zapošljavanja, od njihovog pristupa različitim institucijama.“

(predstavnik centra za socijalni rad)

„Ono što mi nemamo, nemamo prezentaciju primera dobrih praksi, ja na primer znam da u Vojvodini su oni, ni tamo nije sjajna situacija, ali osobe sa invaliditetom imaju mnogo više, zato što je tamo lokalna zajednica i članovi lokalne zajednice mnogo više osetljivi na te probleme. Evo primer, znači, veterinarski fakultet i još jedna firma u Grockoj su pokrenuli čitavu jednu proizvodnju, znači organsku proizvodnju organskog đubriva. Zaposleni i oni koji nose tu proizvodnju su mentalno nedovoljno razvijene osobe. Negde treba da se vidi, negde treba i mi da vidimo i da čujemo te primere, možda moja organizacija i još neko, da se potrudimo da sakupimo na jednom mestu sve primere i napravimo jednu prezentaciju, da prosto i privrednici vide šta se sve to radi. U Novom Pazaru ima isto jedna radionica, tkačka radionica gde stvarno rade te divne stvari, u Senti i u Kanjiži imaju u okviru NVO, pa proizvode, neke male stvari proizvode. Ne mogu oni dati ne znam koliko, ali ono zadovoljstvo.“

(predstavnik NVO)

„Iskustva su sledeća, da su institucije poput naše, koristimo kredite poznanstva i tako dalje, i naš danas autoritet kao institucije i druge institucije u saradnji, da vam kažemo imamo mnogo veću snagu nego pojedinačno kada nastupamo. Ja koji se pojavim kao predstavnik zajednice sam neko ko je zaposlio dvoje gluvonemih ljudi, recimo, rade kod privatnika ovde u Užicu, što je za mene neverovatno uspeh.“

(predstavnik organizacije osoba sa invaliditetom)

„Treba da se preduzetnicima uopšte na lokalnom nivou skinu komunalne takse kada zapošljavaju osobe sa invaliditetom, da sa strane države imaju fiskalno rasterećenje po kvotnom sistemu što će reći ako jedan preduzetnik ima 10 ljudi on je po zakonu dužan da primi u nekom procentu, ako ima manje ne mora, može jednog i to mu je zakon regulisao, a njegova dobra volja više, sve što više radnika sa invaliditetom, veće zakonsko rasterećenje. Znači, 20 ljudi, tri invalida rasterećenje gore, PDV pada. Znači, ne zakonska politika nego stimulatívna politika, lokalni nivo, komunalne takse, šta ja znam da se rasterete ljudi koji zapošljavaju više, više rasterećenja, sistemsko rešenje.“

(predstavnik organizacije osoba sa invaliditetom)

„Mislim da je naše društvo, kao kad ste dete, na tom nekom nižem uzrastu da morate nekoga da uplašite određenim stvarima, mislim da naše društvo nije toliko svesno da u početku ipak ne treba, bar neki bogatiji, bogatije firme, ako ne mogu zbog procesa tehnologije da zaposle osobe sa invaliditetom, da ipak deo sredstava odvoje u neki fond, koji bi kasnije mogao da bude neka polazna osnova.“

(predstavnik NSZ)

Vrlo je teško naći prave privrednike koji će stvarno da zalegnu. Što ne dođe neko na neki sledeći skup da pogleda, oni hoće bukvalno samo da se očešu od udruženja i od lokalne samouprave i o državu.“
(predstavnik udruženja preduzetnika)

„Ja sam sebe dosta promenio, tako da kada slušam druge, kada bi svi tako krenuli da menjaju sebe, a u suštini to je naivno gledište, ali ja mislim da svaka socijalna reforma počinje promenom samih sebe, pa mi smo ti koji trebamo to da sprovodimo, ako se mi ne menjamo na ličnom planu, sva društva koja su napredovala, moral i ostalo, bili uspešni, to je dolazilo iz nas samih. A drugo, kada odeš u penziju, možeš volonterski da radiš. Tu oblast nismo spominjali, a ona je ogromna za penzionere. Samo jednoj jedinoj slepoj osobi sam pomogao da se zaposli, pošto sam bio u mogućnosti, bio sam u mogućnosti da joj pomognem da se zaposli, videli ste je na vratima kada je ušla, ona je radila kao vaspitačica, ona je ustvari slabovida, i kada smo pokušali da je zaposlimo, sadašnji predsednik skupštine je bio tada direktor vrtića, a ja sam bio nadzornik za predškolsko i bilo je povremenih mesta po selima, ali ona prihvata svakakav posao i dolazi, nije joj teško da traži i mi onda pružimo joj priliku da se zaposli i odemo tamo, šta će, direktorka neće ni da čuje, i onda njena priča je išla toliko da je diskredituje, ali to su verovatno bile priče, to je ono što Neša govori, ona žena ne vidi, jedva se kreće, oni su govorili da ona dolazi drogirana na posao pošto su morali da je prime posto smo naredili, kada smo stvarno navalili, tadašnja šefica je zapretila, bila je srećna okolnost da se ona pojavila na televiziji i onda se ona uplašila da ovo nešto radim protiv nje, lukavo s moje strane i ona je tako shvatila. nije imala kud, primila je i to je bio prijem samo na tri mesta, međutim ona je tako fenomenalno iskoristila svoju šansu, da je počela da piše šta se radi u školi, šta se radi sa tom decom, došli su roditelji i skroz je direktorka promenila mišljenje o njoj. To je ono što smo govorili da nismo dovoljno informisani o tim mogućnostima. Treba im dati šansu. Ovo je bio baš pravi primer timskog rada, ja sam ne bih mogao, pomogao je sadašnji predsednik skupštine opštine, pomogao je neposredni rukovodilac i na kraju je ta direktorka popustila.“
(kadrovski službenik u penziji)

“Ono što mislim da je problem što se često donose zakoni, a da se ne pitaju upravo ljudi o čijim potrebama govorimo. Evo da sada stavimo po strani ljude sa invaliditetom. Mi sada imamo izmene zakona o porezu na dohodak građana kojim je regulisano i doprinosi da se stimulišu poslodavci ali činjenica je da oni koji su donosili zakon nisu možda kontaktirali upravo poslodavce, kad bude donet zakon, kada vi to sprovedete u praksi, ljudi, poslodavci kada to stave na papir, nemate opet smisla. Hajde da pitamo poslodavce šta bi njima moglo da olakša posao, da li bi mogli da primaju ljude odnosno da ostvare nova radna mesta. Da li su to komunalne takse ili porezi, nije sad bitno ali činjenica je da se donose odluke a da nismo pitali one u čije ime donosimo šta je to što je stvarno njima potrebno.“
(predstavnik nsz)

“Ja sam čula jednog privatnika iz malog preduzeća koji je rekao na jednom sličnom skupu ne znam da li javno ili posle po kuloarima nekim, kako ja da primim osobu sa invaliditetom, on meni mora da knjiži, a posle to da odnese u banku, a na kraju da mi očisti kancelariju i da ode kući i pravi materijale za prezentaciju. E, to je pogrešno shvatanje privatizacije u našim uslovima, kako iskoristiti nekoga maksimalno i na koji način ga platiti za to maksimalno korišćenje, to je posebno pitanje.”

(predstavnik opštinske uprave)

“U suštini da je svako od nas profesionalac na svom radnom mestu, o ovim problemima uopšte ne bismo ni raspravljali. Problem je sa nama što Srbi imaju odnos ako nekoga vole uradiće mu sve, a ne što treba svi da budemo profesionalci.”

(predstavnik udruženja preduzetnika)

“Ja ako kao poslodavac hoću da primim osobu sa invaliditetom i hoću da se oseti kako treba, meni ne treba baza podataka, ja ću nju da nađem, ja ću da saznam, ne treba mi sistematizovano po kolonama, mislim da je osnovna ta dobra volja da se pomogne i borba protiv korupcije. U celini je naše društvo korumpirano, na neke poslove gde bi ljudi mogli da dođu došle su zdrave osobe, mislim u celini je svest na niskom nivou, mi imamo sto pozitivnih primera iz nekih drugih sredina ali kod nas svest prati odgovarajuću materijalnu podlogu. To je ono osnovno.”

(predstavnik opštinske uprave)

“Mi nismo videli od drveta šumu, dozvolili smo da invalidi ostanu totalno neprimećeni... ja sam postao redovan gost na tim njihovim priredbama i književnim večerima, i čini mi se da ja živim novi život, upoznajem ljude skromnih pretenzija, a velikih potencijala, oni su potencijalno blago ove države jer su sposobni da rade, to je jedini način da opravdaju svoje postojanje i egzistenciju i svoj kvalitet da iskažu i dati im posao a ne skloniti ih osam godina, koliko ste vi rekli, tog mladića da ne može da izađe, i mene zapanjuje priča mladića koji je došao iz rata bez nogu i bez ruku, na košarkaškoj utakmici sa centra izbacuje loptu sa onim do lakta odrezanim rukama to je neverovatno, kakva je to volja.”

(kadrovski radnik u penziji)

PRILOG I

RELEVANTNI PROPISI I DOKUMENTA

u vezi sa položajem, pravima i poboljšanjem uslova i preduslova kada je u pitanju zapošljavanje osoba sa invaliditetom

Međunarodna konvencija o zaštiti prava osoba sa invaliditetom

Generalna skupština UN-a na redovnom zasjedanju 13. decembra 2006. godine je usvojila Međunarodnu konvenciju o zaštiti prava osoba sa invaliditetom. Tokom meseca marta 2007. godine Konvencija je dostavljena na ratifikaciju 192 zemalja članica UN-a.

<http://www.minrzs.sr.gov.yu/srp/imedjunarodna%20konvencija%20o%20pravima%20osoba%20sa%20invaliditetom.doc>

Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji

("Sluzbeni glasnik RS", br. 1/2007)

<http://www.minrzs.sr.gov.yu/srp/strategija%20unapredjenja%20polozaja%20osoba%20sa%20invaliditetom%20u%20republici%20srbiji.doc>

Strategija za smanjenje siromaštva

<http://www.prsp.sr.gov.yu/download/Brosura%20-%20SSS%20izazovi%20i%20mogućnosti%20na%20lokalnom%20nivou,%20februar%202005.pdf>

Zakon o izmenama i dopunama zakona o planiranju i izgradnji

usvojen 17.4.2006. | SLUŽBENI GLASNIK: 34/06

http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/akta_detalji.asp?id=346&t=Z

Zakon o izmenama i dopunama Zakona o radu

usvojen 15.7.2005. | SLUŽBENI GLASNIK: 61/05

http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/akta_detalji.asp?id=256&t=Z

Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom

usvojen 17.4.2006. | SLUŽBENI GLASNIK: 33/06

http://www.parlament.sr.gov.yu/content/lat/akta/akta_detalji.asp?id=330&t=Z

Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom

20. decembra 1993. godine, Generalna Skupština Ujedinjenih Nacija usvojila je Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom. Ova pravila služe kao instrument pomoću kojeg kreatori politike mogu da uspostave tehničku i kadrovsku saradnju unutar same države ali i između država, kao i između međunarodnih organizacija i vladinih agencija.

<http://www.share-see.org/docs/RESOURCE%20CENTRE/ADVOC/Advocacy%20tool/Serbia-Montenegro/Standard%20Rules%20Serb/Standard%20Rules...serbian.doc>

PRILOG II

UPITNIK KORIŠĆEN U ISTRAŽIVANJU

Subotica	1
Novi Sad	2
Pančevo	3
Sombor	4
Sremska Mitrovica	5
Vršac	6
Kikinda	7
Žabalj	8
Niš	9
Kragujevac	10
Leskovac	11
Kraljevo	12
Čačak	13
Valjevo	14
Požarevac	15
Zaječar	16
Negotin	17
Prijepolje	18
Bogatić	19
Surdulica	20
Požega	21
Merošina	22
Čajetina	23
Barajevo	24
Rakovica	25
Novi Beograd	26
Vračar	27

Selo	1
Grad	2

Ova anketa je deo istraživanja Centra za razvoj inkluzivnog društva i Centra za monitoring i evaluaciju o mogućnostima zapošljavanja i samozapošljavanja osoba sa invaliditetom, koje se realizuje uz podršku Ministarstva rada, zapošljavanja i socijalne politike.

Pitanjima želimo da utvrdimo Vaš odnos prema obrazovanju, zapošljavanju i samozapošljavanju, kao i mogućnostima za promene položaja OSI.

Istraživanje je anonimno i molimo Vas da što iskrenije odgovorite na sva pitanja.

D1. Pol (Ne pitati! Zaokružiti!)

Muški	1
Ženski	2

D2. Starost

18-24	1
25-34	2
35-44	3
45-54	4
55-64	5
65 i više	6

D3. Mesto stanovanja (Upisati!)

D4. Po vrsti invaliditeta pripadate grupi: (Zaokružiti samo jedan odgovor!)

Slepih i slabovidih osoba	1
Gluvih i nagluvih	2
Osoba sa telesnim invaliditetom	3
Osoba sa višestrukom ometenošću	4
Drugim kategorijama OSI	5

D5. Obrazovanje

Bez škole i nezavršena osnovna škola	1
Završena osnovna škola	2
Završena specijalna osnovna škola	3
Nezavršena srednja škola	4
Završena srednja škola	5
Završena specijalna srednja škola	6
Završena ili nezavršena viša škola	7
Završen ili nezavršen fakultet	8

D6. Postoji li neki razlog zašto niste nastavili školovanje? (Samo ako je na D 5. odgovorio sa 1-6) (Upisati!)

D7. Obrazovanje

	Vašeg oca	Vaše majke
Osnovna škola	1	1
Srednja škola	2	2

Viša škola	3	3
Fakultet	4	4

D8. Broj članova porodice (Uključujući ispitanika. Upisati!)

D9. Broj stalno zaposlenih u domaćinstvu (Uključujući ispitanika. Upisati!)

D10. Bračni status

Oženjen/udata/živi sa partnerom	1
Samac/samica (nikad pre u braku)	2
Udovac/udovica	3
Razveden/razvedena	4

D11. Primate li neki vid sredstava socijalne zaštite za osobe sa invaliditetom?

Da	1
Ne	2

D12. Vaši mesečni prihodi

Nemam prihode	1
do 8 000 din.	2
od 8 000 do 24 000	3
od 24 000 do 40 000	4
preko 40 000 dinara	5

D13. Mesečni prihodi Vaše porodice

do 8 000	1
od 8 000 do 24 000	2
od 24 000 do 40 000	3
od 40 000 do 80 000	4
preko 80 000 dinara	5

Ovde su neke tvrdnje koje se tiču Vaših shvatanja i Vašeg odnosa sa porodicom i okruženjem.

Q1. Ako se one odnose na Vas odgovarate sa **Da, ako se ne odnose na Vas odgovarate sa **Ne**, a ako ne možete da se odlučite odgovorite **Nisam siguran/na**. (Pročitati sve stavove i za svaki stav zaokružiti samo jedan odgovor!)**

	Da	Ne	Nisam siguran
Porodica me podržava u većini odluka	1	2	3
Članovi moje porodice štite me više nego što bi trebalo	1	2	3
Porodica podržava moj stav prema zapošljavanju.	1	2	3
Ostvarujem dobru komunikaciju sa komšijama.	1	2	3
Neprijatno mi je da se krećem van kruga porodice i prijatelja.	1	2	3
Ljudi sa kojima komuniciram imaju predrasude	1	2	3

prema OSI.			
Ljudi sa kojima dolazim u kontakt znaju kako da se postave prema meni.	1	2	3
Lako nađem pravi način komunikacije sa osobama koje imaju drugačiju vrstu invaliditeta od mene	1	2	3
Mislim da društvo ima odnos prema OSI kakav bi trebalo	1	2	3
Mislim da mediji poklanjaju dovoljno pažnje OSI	1	2	3
OSI predstavljene su na TV-u i u novinama na adekvatan način.	1	2	3

Kroz sledećih nekoliko pitanja želeli bismo da se upoznamo sa Vašim stavom prema obrazovanju OSI

Q2. Na sledeća pitanja možete odgovoriti sa Da, Ne ili Nisam siguran (**Pročitati sve stavove i za svaki stav zaokružiti samo jedan odgovor!**)

	Da	Ne	Nisam siguran
OSI treba da se školuju u specijalnim školama u kojima je program prilagođen mogućnostima osoba sa različitim vrstama invaliditeta	1	2	3
OSI treba da se školuju u specijalnim školama u kojima je program prilagođen mogućnostima osoba sa jednom vrstom invaliditeta	1	2	3
OSI treba da pohađaju nastavu u specijalnim odeljenjima pri redovnim školama	1	2	3
OSI treba da prelaze postojeći nastavni program redovnih škola	1	2	3
Drugačiji predlog	1	2	3

Q3. Na sledeća pitanja možete odgovoriti sa Da, Ne ili Nisam siguran (**Pročitati sve stavove i za svaki stav zaokružiti samo jedan odgovor!**)

	Da	Ne	Nisam siguran
Za OSI trebalo bi obezbediti personalne asistente kako bi im škole bile pristupačnije	1	2	3
Kvalitet obrazovanja u specijalnim školama isti je kao i u redovnim	1	2	3
OSI treba da imaju povlastica pri upisu u srednje škole i na fakultete	1	2	3
Nastavnike treba dodatno obučiti za rad sa OSI	1	2	3
OSI imaju jednake mogućnosti osnovnog i srednjeg obrazovanja kao i ostali učenici	1	2	3
OSI imaju jednake mogućnosti za studiranje kao i ostali studenti	1	2	3
OSI treba omogućiti besplatno obrazovanje	1	2	3
OSI treba obezbediti doškolovanje da bi imali veće šanse da se zaposle	1	2	3
Veza obrazovanja i tržišta rada trebalo bi da	1	2	3

bude bolja da bi OSI imale gde da se zaposle posle završene škole			
---	--	--	--

Sledećim pitanjima želeli bi da utvrdimo Vaše mišljenje o zapošljavanju i samozapošljavanju OSI.

Q4. Na sledeća pitanja možete odgovoriti sa Da, Ne ili Nisam siguran (Pročitati sve stavove i za svaki stav zaokružiti samo jedan odgovor!)

	Da	Ne	Nisam siguran
Pri zapošljavanju OSI treba da imaju prednost	1	2	3
Potrebne su posebne službe za pomoć i savetovanje OSI pri zapošljavanju	1	2	3
Trebalo bi da postoje posebni programi obuke OSI za zaposlenje	1	2	3
Svaka firma treba da zapošljava određeni procenat OSI	1	2	3
Potrebno je obezbediti personalne asistente na radnom mestu za OSI kojima je to potrebno	1	2	3
OSI treba da imaju obezbeđen prevoz do radnog mesta i nazad	1	2	3
Trebalo bi napraviti zaštitne radionice za OSI koje se mogu zaposliti samo pod specijalnim uslovima	1	2	3
Za OSI koje žele da se samozaposle treba da postoje posebne pogodnosti	1	2	3
Potrebno je da postoji savetovanje i obuka za OSI za samozapošljavanje	1	2	3
Država treba da plaća rehabilitaciju zaposlenim OSI	1	2	3
Potrebni su posebni programi i treninzi za aktivno traženje posla za OSI	1	2	3

Q5. OSI treba da budu na: (Pročitati sve i zaokružiti samo jedan odgovor!)

Posebnoj berzi rada	1
Otvorenom tržištu rada	2

Q6. Kada se OSI koje imaju primanja nekog vida socijalne zaštite zaposle mislim da bi trebalo da: (Pročitati sve i zaokružiti samo jedan odgovor!)

Prestanu da dobijaju bilo koji oblik socijalne zaštite	1
Da se iznos socijalne pomoći smanji	2
Da iznos socijalne pomoći ostane isti kao pre zaposlenja	3

Q7. Poslodavce bi trebalo: (Moguće najviše 3 odgovora)

Novčano stimulisati da zaposle OSI kroz finansiranje dela plata za OSI	1
Stimulisati poreskim olakšicama da bi zaposlili OSI	2
Stimulisati novčanim sredstvima za adaptaciju prostorija	3
Novčano kažnjavati u slučaju da odbiju zapošljavanje OSI	4
Ne smatram da bi ih trebalo ni nagrađivati ni kažnjavati	5

Q8. Da bi OSI bile tretirane kao jednake na radnom mestu, najviše treba da se postara: **(Moguće najviše 3 odgovora)**

Vlada	1
Skupština	2
Lokalna samouprava	3
Zaposleni u preduzeću	4
NVO	5
Mediji	6
Poslodavci	7
OSI	8
Privredna komora	9
Centar za socijalni rad	10
Nacionalna služba za zapošljavanje	11
Neko drugi, ko? (Upisati!)	

Q9. Šta su po Vašem mišljenju razlozi nezaposlenosti OSI? **(Na sledeće tvrdnje odgovorite sa Da ako smatrate da to jeste razlog, Ne ako po Vašem mišljenju to nije razlog nezaposlenosti i Nisam siguran)**

	Da	Ne	Nisam siguran
OSI ne žele da rade	1	2	3
Poslodavci imaju predrasuda i ne žele da zaposle OSI	1	2	3
OSI je strah od gubitka socijalne pomoći	1	2	3
Pri zapošljavanju poslodavci primenjuju drugačija pravila za OSI	1	2	3
OSI su zloupotrebljavane i iskorišćavane na radnom mestu	1	2	3
Porodice često ne podržavaju OSI da se zaposle	1	2	3
OSI nemaju dovoljno samopouzdanja	1	2	3
OSI nemaju radne navike	1	2	3
OSI nemaju dovoljno znanja i iskustva za obavljanje posla	1	2	3
OSI nemaju dostupne informacije o mogućim radnim mestima	1	2	3
Poslodavci ne žele da adaptiraju prostorije	1	2	3
OSI imaju teškoća u prevozu do posla	1	2	3
Postojanje predrasuda kod OSI prema kolegama	1	2	3
Nedostatak radnih mesta uopšte	1	2	3
Poslodavci se plaše da bi zapošljavanje OSI uticalo na imidž preduzeća	1	2	3
Država ne daje dovoljno pogodnosti poslodavcima koji zapošljavaju OSI	1	2	3
Priroda posla je takva da ne može biti obavljan od strane OSI	1	2	3

Q10. Kako bi se po vašem mišljenju moglo povećati samozapošljavanje OSI? **(Moguće najviše 3 odgovora)**

Poreskim olakšicama za preduzeća koje otvaraju OSI	1
Davanjem kredita za osnivanje firme	2
Administrativnim olakšicama	3

Obezbeđivanjem poslovnog prostora za OSI koje žele da otvore preduzeće	4
Edukacijama o mogućnostima samozapošljavanja	5
Osnivanjem službi za pravnu pomoć i savetovanje	6
Osnivanjem službi za knjigovodstvenu pomoć	7
Nešto drugo-šta? (Upisati!)	

Q11. Po Vašem mišljenju rad od kuće je: (**Pročitati sve i zaokružiti samo jedan odgovor!**)

Dobra opcija za osobe koje ne mogu drugačije da se zaposle	1
Dobra opcija ako uslovi posla to dozvoljavaju	2
Značajna pomoć u zapošljavanju OSI	3
Loša opcija jer se tako OSI još više izoluju iz društva	4
Loša opcija jer su OSI produktivniji ako saraduju sa više osoba	5
Loša opcija jer se problem zapošljavanja OSI tako ne rešava	6
Nemate stav prema radu od kuće	7

Kroz sledeća pitanja želeli bi da saznamo Vaša iskustva sa zapošljavanjem i pokretanjem sopstvenog posla.

Q12. Procenite na skali od 1 do 5 (**1-najmanje bitno, 5-najbitnije**) šta Vam je bitno kada se prijavljujete za posao.

Dostupnost zgrade	1	2	3	4	5
Adaptiranost radnog mesta	1	2	3	4	5
Poznavanje kolega sa kojima ćete raditi	1	2	3	4	5
Prilagođenost obima posla	1	2	3	4	5
Prilagođenost radnog vremena	1	2	3	4	5
Prilagođenost pauza	1	2	3	4	5
Da neko od kolega bude OSI	1	2	3	4	5
Da su osobe sa kojima radite iste veroispovesti	1	2	3	4	5
Da su osobe sa kojima radite sličnih političkih opredeljenja	1	2	3	4	5
Da su osobe sa kojima radite iste nacionalne pripadnosti	1	2	3	4	5
Da su osobe sa kojima radite približnog obrazovnog nivoa	1	2	3	4	5
Da su osobe sa kojima radite iste rase	1	2	3	4	5

Q13. Primećeno je da neke OSI žele da se zaposle, a druge iz različitih razloga ne žele da rade. Ako uzmete sve razloge u obzir može se reći da:

Želite da se zaposlite	1
Ne želite da radite	2

Q14. Da li ste do sada tražili posao?

Da	1
Ne	2

Preći na pitanje Q19

Q15. Kako ste do sada tražili posao?

Preko Nacionalne službe za zapošljavanje	1
--	---

Preko prijatelja i poznanika (ličnim kontaktima)	2
Odgovaranjem na konkurse i oglase	3
Na drugi način, kako? (Upisati!)	

Q16. Koliko puta ste tražili posao u poslednjih godinu dana? **(Upisati broj!)**

--

Q17. Kome ste se obraćali za informacije i pomoć i da li su Vam oni pomogli pri traženju posla?

	Tražili informacije	Pomogli	Nisu pomogli
Opštinskim vlastima	1	2	3
Centru za socijalni rad	1	2	3
Udruženjima OSI	1	2	3
Nacionalnoj službi za zapošljavanje	1	2	3
Medijima	1	2	3
Poslodavcima u državnom sektoru	1	2	3
Privatnim poslodavcima	1	2	3
NVO	1	2	3
Rođacima/poznancima/prijateljima	1	2	3
Nekom drugom, kome? (Upisati!)	1	2	3

Q18. Koji su najveći problemi sa kojima ste se Vi susretali pri traženju posla? **(Moguće najviše 3 odgovora)**

Predrasude poslodavaca	1
Adaptiranost zgrade	2
Informisanje o slobodnim radnim mestima	3
Potreba za dodatnom obukom	4
Diskriminacija	5
Nešto drugo-šta? (Upisati!)	

Stavovi i informacije o radu i zapošljavanju

Q19. Vama bi najviše odgovaralo da radite:

Puno radno vreme	1
Skraćeno radno vreme	2
Svejedno Vam je	3

Q20. Da li ste trenutno zaposleni?

Da	Preći na pitanje Q22
u javnom preduzeću	1
u privatnom preduzeću	2
u zaštićenoj radionici	3
u NVO /udruženju invalida i sl.	4
samozaposlen/na sam	5
Ne	Preći na pitanje Q21
nezaposlen/na (prijavljen na birou)	1

nezaposlen/na (nije prijavljen na birou)	2
izdržavano lice	3
penzioner	4
student	5

Q21. Da li ste nekada bili zaposleni?

Da	1
Ne	2

Odgovara i 22, pa preći na pitanje Q27

Q22. Šta Vas je motivisalo da se zaposlite / Šta bi Vas motivisalo da se zaposlite?

--

Q23. Koliko puta ste menjali posao? (**Upisati broj!**)

--

Q24. Da li ste radili u struci?

Da	1
Ne	2

Q25. Do sada ste uglavnom radili:

Puno radno vreme	1
Skraćeno radno vreme	2
Honorarno-po potrebi	3

Q26. Da li Vam se dešavalo da:

	Da	Ne
Se kolege ponašaju prema Vama drugačije nego prema drugima zato što ste OSI	1	2
Se šef/vlasnik firme ponaša drugačije prema Vama jer ste OSI	1	2
Vam smanjuju zaradu zato što ste OSI	1	2
Vam ne isplaćuju plate kada i drugim zaposlenima jer ste OSI	1	2

Samozapošljavanje

Q27. Da li ste probali da pokrenete sopstveni posao?

Da – Koju vrstu posla?
Ne – Kada bi pokretali sopstveni posao za šta bi ste se odlučili?

Q28. Pri pokretanju sopstvenog posla najviše bi voleli da započnete posao

Sami	1
U saradnji sa još OSI	2
U saradnji sa osobama koje nisu OSI	3
Svejedno Vam je	4

Q29. Procenite ocenama od 1 do 5 vašu spremnost da (**1-nisam spreman uopšte, 5-spreman sam u potpunosti**)

se zaposlite u privatnoj firmi	1	2	3	4	5
--------------------------------	---	---	---	---	---

se zaposlite u državnoj/društvenoj firmi/preduzeću/organizaciji	1	2	3	4	5
otvorite svoju firmu	1	2	3	4	5
ulažete novac u sopstvenu firmu	1	2	3	4	5
učestvujete u akcijama za povećavanje samozapošljavanja OSI	1	2	3	4	5
učestvujete u aktivnostima za povećavanje zapošljavanja OSI	1	2	3	4	5

Q30. Kome ste se obraćali za informacije i pomoć kada ste probali da započnete posao i da li su Vam pomagali? **(Samo za osobe koje su probale da osnuju posao)**

	Tražili informacije	Pomogli	Nisu pomogli
Opštinskim vlastima	1	2	3
Centru za socijalni rad	1	2	3
Udruženjima OSI	1	2	3
Nacionalnoj službi za zapošljavanje	1	2	3
Medijima	1	2	3
Poslodavcima u državnom sektoru	1	2	3
Privatnim poslodavcima	1	2	3
NVO	1	2	3
Rođacima/poznancima/prijateljima	1	2	3
Nekom drugom, kome? (Upisati!)	1	2	3

Dodatna obuka

Q31. Da li ste imali dodatnu obuku za rad (bilo koju vrstu dodatne obuke, van škole)?

Da – koje obuke?	1
Ne	2

Q32. Za koje od navedenih obuka ste zainteresovani? **(Moguće najviše 3 odgovora)**

Rad na računaru	1
Korišćenje posebnih programa za OSI	2
Poslovno komuniciranje	3
Obuka za finansije	4
Edukacije za specifična zanimanja (navesti zanimanje)	5
Marketing	6
Obuka za osnivanje biznisa	7
Obuka za timski rad	8
Strani jezici	9
Nisam zainteresovan/na za dodatne obuke Preći na pitanje Q34	10

Q33. Za koju vrstu dodatne obuke ste zainteresovani? **(Moguće najviše 3 odgovora)**

Kurs	1
------	---

Seminar	2
Radionica	3
Večernja škola	4
Internet kursevi	5
Konferencije	6
Nešto drugo, šta? (Upisati!)	

Kroz sledeća pitanja želimo da se upoznamo sa Vašim iskustvima i mišljenjem o institucijama koje mogu pomoći zapošljavanje OSI, aktivnostima koje se sprovode sa tim ciljem i propisima koji to regulišu

Q34. Kako bi ocenili sledeće institucije i preduzeća na teritoriji vaše opštine po spremnosti da pomognu zapošljavanju OSI ocenama od 1 do 5 (**1-najmanje spremne da pomognu, 5-najspremnije da pomognu zapošljavanje OSI**)

Opštinske vlasti	1	2	3	4	5
Centar za socijalni rad	1	2	3	4	5
Udruženja OSI	1	2	3	4	5
Nacionalna služba za zapošljavanje	1	2	3	4	5
Mediji	1	2	3	4	5
Poslodavci u državnom sektoru	1	2	3	4	5
Privatni poslodavci	1	2	3	4	5

Q35. Koje akcije za pomoć pri zapošljavanju i samozapošljavanju OSI postoje na vašoj opštini? (ako Vam je poznato)

--

Q36. Da li neka druga opština ili grad imaju više aktivnosti za zapošljavanje OSI?

Da Koje su to aktivnosti?	1
Ne	2
Nisam siguran/ne znam	3

Q37. Procenite na skali od 1 do 5 stepen u kome ste upoznati sa: (**1-nisam upoznat uopšte do 5-upoznat sam u potpunosti**)

Zakonom o diskriminaciji OSI kod nas	1	2	3	4	5
Zakonom o zapošljavanju OSI kod nas	1	2	3	4	5
Međunarodnim propisima o diskriminaciji OSI	1	2	3	4	5
Međunarodnim propisima o zapošljavanju OSI	1	2	3	4	5

**dizaj
za
SVE!**